

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

Indrek Ojamets

**Eesti ajakirjanike oskused ja pädevused tunda ära eksitavat ja
valeinformatsiooni**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Marju Himma-Kadakas, PhD

Tartu 2020

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD	6
1.1 Ajakirjanduse roll tõese info levitamisel	6
1.2 Mõisted ja definitsioonid	7
1.3 Internet ja infokorratus.....	9
1.4 Ajakirjanike oskused ja pädevused tunda ära infokorratus	10
1.4.1 Visuaalne pädevus.....	14
1.5 Info kontrollimine	15
1.6 Allikate usaldamine	16
2. MEETOD JA VALIM	19
2.1 Valim	19
2.2 Andmekogumismeetodid	21
2.3 <i>Think-aloud</i> meetod	22
2.4 Juhtumid.....	23
2.5 Andmeanalüüsimetod.....	27
3. TULEMUSED	29
3.1 Visuaalne info	29
3.1.1 Visuaalse info hindamine kontekstivälisel fotol	30
3.1.2 Twitteri postitus.....	32
3.2 Uudise kriitiliselt hindamine.....	33
3.2.1 Kiireloomulise uudise hindamine esimese juhtumi näitel	34
3.2.2 Sotsioloogilise uuringu analüüs	36
3.2.3 Usaldamine.....	37
3.2.3.1 Riikliku allika usaldamine	38
3.2.3.2 Allika usaldusväarsus juhtum kolm näitel.....	39

3.2.4 Kommunikatsiooniahela hindamine.....	40
3.3 Andmekirjaoskus	41
3.4 Uurimisoskus/infootsingu oskus (infokontroll)	43
3.4.1 Arvamusartikli faktidele tähelepanu pööramine	45
4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	48
4.1 Järeldused.....	48
4.2 Meetodi ja valimi kriitika	51
4.3 Diskussioon.....	53
KOKKUVÕTE	56
KASUTATUD KIRJANDUS	60
LISAD	65
Lisa 1. Intervjuu esimese osa kava	65
Lisa 2. Juhtumid.....	66
Juhtum 1	66
Juhtum 2	68
Juhtum 3	70
Juhtum 4	72
Lisa 3. Nõusolekuvorm.....	74
Lisa 4. Koodipuu.....	75

SISSEJUHATUS

Eksitava ja valeinfo levimine inforohkes ühiskonnas saab toimuda üsna hõlpsasti. Palju infot levib sotsiaalmeedia kaudu, kus pole tõhusat filtrit, mis suudaks eristada tõese info valeinfost. Ajakirjandusväljaandes on just ajakirjanik see filter, kes hindab, kas avaldatav info on tõene ja täpne. Kui aga eksitavat ja valeinfot on palju, teeb see ajakirjaniku töö keeruliseks ja väga vastutusrikkaks.

Lähiaja kõige markantsem näide valeuudiste massilisest levikust oli 2016. aasta USA presidendivalimiste ajal. Valeuudistel oli terav mõju poliitikale, näiteks Trumpi presidendivalimistel või Brexiti hääletusel (Butcher, 2019: 4). Allcotti ja Gentzkowi (2017) uuringust selgus, et keskmise USA täiskasvanuni jõudis enne 2016. aasta presidendivalimisi üks või mõni üksik valeuudis, aga neist, kelleni valeuudis jõudis, umbes pooled ka uskusid seda. Seega me ei saa tähelepanuta jätta eksitava ja valeinfo mõjukust.

Ühelt poolt toimub eksitava ja valeinfo tõttu auditooriumi eksitamine, teisalt võib see põhjustada info tarbijate seas usalduse kaotust nii ajakirjaniku, väljaande kui ka terve ajakirjanduse suhtes (Wintterlin 2020: 139). Ajakirjanikul on suur vastutus, et oma oskusi ja pädevusi kasutades takistada eksitava ja valeinfo levimist. Muude ajakirjaniku tööks vajalike oskuste kõrval on järkjärgult oluliseks muutunud ka need oskused ja pädevused, mille abil suudab ajakirjanik eraldada terad sõkaldest ehk õige ja kontrollitud info eksitavast ja valeinfost.

Bakalaureusetöö eesmärk on uurida Eesti ajakirjanike oskusi ja pädevusi, mida kasutades on võimalik tunda ära eksitavat ja valeinformatsiooni. Kuna oskused ja pädevused võivad olla platvormiti erisugused, siis võrdlen, kuidas erinevad veebi-, tele- ja raadioajakirjanike oskused ja pädevused. Selleks teen Eesti ajakirjanikega semistruktureeritud intervjuud ja palun neil analüüsida nelja juhtumit *think-aloud* meetodil, millest kirjutan põhjalikumalt töö meetodi ja valimi peatükis. Bakalaureusetööle eelnenud seminaritöös piirdusin ainult veebiajakirjanike uurimisega, ühtlasi oli seminaritöö fookus katsetada ja välja töötada sobiv uurimismeetod. Bakalaureusetöös laiendasin valimit. Lisaks enda tehtud intervjuudele kasutan töös ka Brita Kikase tehtud intervjuusid, kes intervjuueeris raadio- ja teleajakirjanikke. Kuna oleme samas uuringurühmas, siis kasutame üksteise empiirilist materjali.

Minu töö teemaga haakuvaid bakalaureusetöid on viimastel aastatel Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kirjutatud kahel korral. Karl Kõiv (2018) uuris võltsuudiste sisulisi

kui ka vormilisi elemente ja võrdles neid traditsiooniliste uudiste elementidega. Kõiv leidis, et võltsuudiste loomisel jäljendatakse reaalsete uudiste struktuure osaliselt. Maia Klaasseni (2018) bakalaureusetööst selgus, et Eesti ajakirjandusmaastikul pole vale- ja võltsuudiste levik aktuaalne ja Eestis esinevad mõned valeuudiste levikut soodustavad tööpraktikad nagu näiteks refereerimine ehk allikapesu, uudise vormis reklaamlugude ja pressiteadete avaldamine ning sensatsioonilisusele rõhumine.

Marju Himma-Kadakas (2018) on uurinud ajakirjanike oskuste rakendamist enda doktoritöös. Himma-Kadakas kirjutas doktoritöö raames teadusartikli (2017), kus leidis, et ajasurve tõttu võib ajakirjanik jätta vahele tavalisi infotöötlemise astmeid, mistõttu võib hakata levima eksitav ja valeinformatsioon.

Töö esimeses peatükis annan ülevaate töö teoreetilistest lähtekohtadest. Selgitan mõisteid valeuudis (*fake news*) ja infokorruptuse mõisteraamistikku. Lisaks annan ülevaate ajakirjanike oskuste ja pädevuste kaardistusest. Teises peatükis kirjutan valimi koostamise põhimõtetest ja meetodist, selgitan, milliste juhtumitega ma missuguseid oskuseid ja pädevusi hindan. Veel kirjutan *think-aloud* meetodi kasutamise eesmärgist käesolevas uuringus ja viietasandilisest raamanalüüsist. Kolmandas peatükis kirjutan tulemustest ja neljandas vastan allolevatele uurimisküsimustele ja diskuteerin uuringu tulemuste üle.

Lähtuvalt töö eesmärkidest olen püstitanud järgnevad uurimisküsimused:

- Milliseid oskusi ja pädevusi ajakirjanikud kasutavad, et tunda ära eksitavat ja valeinformatsiooni?
 - Milliste oskuste ja pädevuste puudulikkuse tõttu võib juhtuda, et ajakirjanikud avaldavad eksitavat või valeinfot?
- Kas ja kuidas erinevad ajakirjanike valeinfo äratundmise oskused ja pädevused platvormiti?

Täna südamest bakalaureusetöö juhendajat Marju Himma-Kadakat, kelle kasulikud nõuanded ja põhjalik tagasiside aitas kaasa käesoleva töö valmimisele.

1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

Töö teoreetiliste ja empiiriliste lähtekohtade peatükis kirjutan esmalt ajakirjanduse rollist tõese info levitajana. Seejärel annan ülevaate olulisematest mõistetest: valeuudis (*fake news*), infokorratus, desinformatsioon, eksitav informatsioon ja vaenulik informatsioon. Samas peatükis kirjutan veel interneti mõjust eksitava ja valeinfo levimisele ning kuidas on varasemates uuringutes kaardistatud ajakirjanike oskusi ja pädevusi. Peatüki lõpus kirjutan info kontrollimisest ja allikate usaldamisest.

1.1 Ajakirjanduse roll tõese info levitamisel

Denis McQuaili massikommunikatsiooni teooria kohaselt peab informatsioon olema objektiivne, st täpne, aus, piisavalt täielik, reaalsusele vastav, usaldusväärne ja fakte arvamusest lahus hoidev (McQuail, 2003: 157). Tõsised on võimalikud vastuolud meediavabaduse nõuetega, mis ei tee vahet tõese ja vale väljenduse vahel, ja mitmekesisuse taotlusega, mis rõhutab reaalsuste paljusust ja vastuolulisust (McQuail, 2003: 158).

Görke ja Scholl on ajakirjandust identifitseerinud süsteemiteooria kohaselt kui ühiskondlikku süsteemi, mis pakub faktipõhist, relevantset ja parasjagu ringlevat infot. Kuna avalikel suhetel pole vajadust, et parasjagu ringlev ja saabuv info peaks olema faktipõhine, pole seesugune „info“ faktipõhine vaid fiktsiooniline (Görke ja Scholl, 2006: 651). Kovachi ja Rosenstieli (2007) kohaselt on ajakirjanduslik tõde protsess, mis algab faktide kogumise ja kontrollimisega, seejärel püüavad ajakirjanikud edasi anda õiglaste ja usaldusväärse ülevaate faktide tähendusest ja sellest, mida peab edasi uurima. Eesti ajakirjanduseetika koodeksis on kirjas, et ajakirjandusorganisatsioon kannab hoolt selle eest, et ei ilmuks ebatäpne, moonutatud või eksitav informatsioon (Eesti..., 1998). Eetikakoodeks, mis on normatiivne eneseregulatsiooni dokument, reguleerib ajakirjandusorganisatsioonide tegevust. Siinkohal on eelpool mainitud teaduslike lähenemistega olemas selged ühisosad.

Kuivõrd ajakirjanduse funktsioon on edastada allikatele tuginevat ja kontrollitud informatsiooni, siis eksitava ja valeinformatsiooni levik paneb ajakirjanikud proovile – kas nad suudavad oma töös pakkuda lugejale seesugust informatsiooni. Ajakirjanduse funktsiooni edastada kontrollitud ja

allikatele tuginevat infot, võib nimetada ka ajakirjanduse üheks alustalaks. Ajakirjandus eristubki just faktipõhisuse ja info kontrollimisega arvamusest ja fiktsioonilisest sisust.

1.2 Mõisted ja definitsioonid

Mõiste valeuudis sageli kasutatav ingliskeelne väljend on *fake news*, kuid see mõiste on Wardle'i hinnangul ebatäpne. Poliitikud ja nende toetajad kogu maailmas on fraasi *fake news* kasutanud selleks, et kirjeldada uudiste organisatsioone, mis neile ei meeldi (Wardle, 2018: 951). Euroopa Nõukogu raportis kirjutasid autorid Wardle ja Derakhshan (2017: 5), et hoiduvad kasutamast mõistet *fake news* ja võtavad kasutusele uue mõisteraamistiku – **infokorratus**. Mõiste üks looja, Wardle on kirjutanud, et definitsioon mõistele infokorratus ei ole mustvalge, vaid see on muutlik (Wardle, 2018: 952).

Wardle'i ja Derakhshani (2017: 5) kohaselt on infokorratus kolme tüüpi: eksitav info (*mis-information*), valeinfo (*dis-information*) ja vaenulik info (*mal-information*). Eksitav info tähendab, et levitatakse küll valeinformatsiooni, kuid eesmärk ei ole sellega kahju tekitada. Valeinfo tähendab, et infot levitatakse teadlikult kahju tekitamise eesmärgil. Seega on just valeinfo edastamise tahtlikkus oluline detail, mis eristab seda eksitavast infost. Vaenulik info põhineb reaalsusel, kuid infot kasutatakse eesmärgiga, et kahjustada persooni, organisatsiooni või riiki (Wardle ja Derakhshan, 2017: 5).

Wardle'i ja Derakhshani (2017) kohaselt on infokorratusel seitse kategooriat:

- Satiir või paroodia – ei ole loodud selleks, et tahtlikult kedagi kahjustada, kuid on tõenäoline, et see sisu võib kedagi petta;
- Valed seosed – kui näiteks pealkiri ja visuaalid ei ole sisu toetavad;
- Eksitav kontekst – eksitavalt informatsiooni kasutamine;
- Vale kontekst – kui algupärast sisu on jagatud kontekstivälise informatsiooniga;
- Sisu pettus – kui algupäraseid allikaid on kellegi teisenä esitatud;
- Manipuleeritud sisu – kui algupärase infoga on manipuleeritud eksitamise eesmärgil;
- Fabritseeritud sisu – sisu on sada protsenti vale ja see on loodud selleks, et info vastuvõtjaid eksitada ja kahjustada.

2018. aastal avaldatud Euroopa Komisjoni raportis eelistatakse kasutada mõiste valeuudis asemel hoopis mõistet desinformatsioon (De Cock Buning *et al.*, 2018: 10). Wardle'i infokorratuse mõisteraamistiku ideed raportis ei ole kasutatud, autorit on küll tsiteeritud, aga teises kontekstis. Mõistet desinformatsioon defineeritakse nimetatud raportis nii: „Vale, ebatäpne või eksitav informatsioon, mis on loodud, esitletud ja reklaamitud kavatsusega luua ühiskondlikku kahju kasu saamise eesmärgil,“ (De Cock Buning *et al.*, 2018: 10). Siinkohal jääb selgusetuks, miks Wardle'i 2017. aasta sügisel välja pakutud infokorratuse mõisteraamistik pole sobiv lähenemine 2018. aasta kevadel avaldatud raportis. Leian, et Wardle'i infokorratuse mõisteraamistik on terviklikum kui De Cock Buningi ja teiste lähenemine.

Vaatamata sellele, et Wardle'i hinnangul on mõiste *fake news* ebatäpne, on mõistet paljud teised autorid defineeritud. Kuivõrd tegemist on levinud mõistega, mis seostub tihedalt ka käesoleva töö teemaga, toon välja mõned definitsioonid mõiste *fake news* ehk valeuudis kohta.

Mitmed autorid on kirjutanud, et termini *fake news* laialdasem kasutamine ja huvi selle vastu tekkis just 2016. aastal toimunud USA presidendivalimiste tõttu (Allcott ja Gentzkow, 2017; Bennett ja Livingston, 2018; Gelfert, 2018; Denith, 2017; Park ja Youm, 2019). Tegemist ei ole hiljuti kasutusele võetud terminiga, sest mõistet *fake news* on hakatud kasutama 19. sajandi lõpul (Merriam Webster, 2019). Varem on sama nähtuse seletamiseks kasutatud mõistet *false news* – selle mõiste esinemist oli juba 16. sajandil (*Ibid.*).

Allcotti ja Gentzkowi kohaselt on valeuudis tahtlik ja kontrollitud vale ning see võib eksitada lugejaid (Allcott ja Gentzkow, 2017: 4). Ajakirjas Science avaldatud artiklis defineeris hulk teadlasi mõistet valeuudis nii: „Valeuudis on fabritseeritud informatsioon, mis matkib uudismeedia sisu ja vormi, aga mitte enda organisatoorse protsessi või eesmärgiga“ (Lazer *et al.*, 2018: 1094). Ühtlasi leidsid autorid, et valeuudis kattub teiste infokorratuse vormidega nagu eksitav informatsioon ja valeinformatsioon (*Ibid.*). Kleini ja Wuelleri (2017: 6) kohaselt on valeuudis tahtlikult või teadlikult vale info avaldamine veebis.

Tandoc jr ja teised (2017: 11) tõdesid varasemate tööde ülevaate põhjal, et termin valeuudis avaldub kuute tüüpi definitsioonina (1) satiir, (2) paroodia, (3) fabritseerimine, (4) manipuleerimine, (5) reklaamimine ja (6) propaganda. Siinkohal on sarnasus Wardle'i infokorratuse seitsme kategooria kaardistusega, kuid üks ühele samad need lähenemised ei ole. Kui uudise koostab ajakirjanik, siis näib, et valeuudiste konstrueerimisega tegeleb auditoorium,

sest see, kui väär on uudis, oleneb paljuski sellest, kas auditoorium tajub valet reaalsusena (Tandoc jr *et al.*, 2017: 12). Siinkohal on ajakirjaniku ülesanne mitte avaldada eksitavat või valeinfot.

1.3 Internet ja infokorratus

Internet ja ühismeedia võib soodustada valeuudiste levikut. Balod ja Hameleers (2019: 2) kirjutavad, et kontrollimatu ebatäpse informatsiooni levik on digitaalsel ajal saanud uue vormi, see on esitanud vastumeelseid väljakutseid ajakirjandusele ja demokraatiale. Veel on leitud, et nüüd, kui digiplatvormid ja eriti sotsiaalmeedia, on saanud peamiseks uudisteallikaks mitmetele inimestele, näib, et eksitav info on saanud uue kanali (Tandoc jr, *et al.*, 2017: 2). Interneti platvormid pakuvad ruumi ka mitteajakirjanikele, et jõuda oma sõnumiga massideni (Tandoc jr *et al.*, 2017: 3).

Freedom House'i internetivabaduse raportis kirjutatakse, et digitaalsetest platvormidest on saanud demokraatia uus lahinguväli (Shahbaz ja Funk, 2019: 6). Raportist selgub, et 2019. aasta Euroopa Parlamendi valimiste ajal levitasid Venemaaga seotud rühmitused desinformatsiooni Twitteris, Facebookis ja YouTube'is (*Ibid.*). Samuti esines valeinformatsiooni levikut 2018. aasta novembris toimunud USA vahevalimistel ja ülemkohtu kohtuniku Brett Kavanaugh' skandaali ajal (Shahbaz ja Funk, 2019: 5).

Paljudel inimestel on internetis *online*-elu, kus on vähe avatust erinevatele vaadetele, kuid mitmekesisuse puudumine loob polariseerunud kogukondades soodsa pinnase valeuudiste levikuks (Campan, Cuzzocrea ja Truta, 2017: 4456). Seetõttu leiavad autorid, et polariseerumise vastu võitlemine veebipõhistes sotsiaalvõrgustikes aitab suurendada kokkupuudet ideoloogiliselt erinevate vaadetega (*Ibid.*). Ilma ideede ja info vaba levimiseta on kõlakambris (*echo chamber*) oleval inimesel arusaam, et kogu info on seal olemas (Dubois ja Blank, 2018: 729). Algoritmilise personaliseerituse tõttu on võimalus valida informatsiooni ja kogukonda, mis toetab olemasolevaid veendumusi (*Ibid.*).

Töö eesmärk on uurida ajakirjanike oskuseid ja pädevusi tundmaks ära eksitavat ja valeinformatsiooni, seega nähtub eeltoodust, et internetis leviv valeinfo paneb ajakirjanike oskused proovile, sest eksitava ja valeinfo levitamine süsteemid on muutunud üha keerulisemaks ning leviva info hulk massiliseks. Kuna ajakirjandus on süsteem, mis pakub faktipõhist, relevantset

ja parasjagu ringlevat infot (Görke ja Scholl, 2006: 651), tähendab see, et ka internetiallikest pärinev info peab neile tingimustele vastama.

1.4 Ajakirjanike oskused ja pädevused tunda ära infokorratust

Faktide kontrollimine tagab ajakirjanduses ilmuva sisu kvaliteedi ja usaldusväarsuse, kuid need tehnikad, mida petturid kasutavad desinformatsiooni levitamiseks, pole seni olnud nii keerulised (Wardle ja Derakhshan, 2017: 25). Uudistetoimetuses kasvab uudiste jaoks sisu ja ideede saamine sotsiaalmeediast, seega on oskused kontrollida fakte ja tuvastada väljamõeldud uudistega veebilehti ning roboteid olulisemad kui kunagi varem (*Ibid.*).

Ajakirjanike oskusi on Eestis uurinud põhjalikult Marju Himma-Kadakas, mujal maailmas Serena Carpenter (2009) ning Henrik Örnebring ja Claudia Mellado (2016). Tartu Ülikoolis on veel ajakirjanike oskuseid uurinud Eveliis Eek (2013), kelle magistritööst selgus, et ülikoolid võimaldavad õppijatel ennekõike omandada „analüüsivõime“ ja „kriitilise mõtlemise“ pädevusi. Kõige vähem esines ülikoolide õppekavades aineid, mis annavad õppijale tehnilisi pädevusi (*Ibid.*). Greete Palmiste (2017) magistritööst nähtub, et reporterid kasutavad oma töös vähem oskuseid, kui neil tegelikult on või kui neilt oodatakse. Kõige enam kattuvad ootused ja reaalsus tehniliste oskuste vallas, kõige vähem aga teemapõhise paljuoskuslikkuse alas (*Ibid.*).

Serena Carpenter (2009) on jaotanud ajakirjanike töö oskused kolmeks: adaptiivsed oskused, rutiinsed tehnoloogilised oskused ja mitte tehnoloogilised rutiinsed oskused. Carpenteri jaotus põhineb Hatano ja Inagaki teoorial, mille kohaselt on kahte sorti vilumust: adaptiivne ja rutiinne (Hatano ja Inagaki, 1984: 33). Carpenter on aga jaotanud rutiinse vilumuse kaheks ehk tehniline ja mittetehniline rutiinne vilumus. Carpenter segab siinkohal omavahel kokku teadmised, oskused ja pädevused, mis tegelikult ei ole samad asjad.

Oskus tähendab võimet kasutada mõnda teadmist praktikas, ühtlasi on oskused seotud teadmiste ja pädevustega (Himmas-Kadakas, 2018: 8). Oskuseid saab vaadelda kvalitatiivselt (mis see on ja kuidas seda arendada ja teostada) ja saab lähenda ka kvantitatiivselt (kõrge kvalifikatsiooniga vs. madala kvalifikatsiooniga) (Bryson, 2017, viidatud Himma-Kadakas, 2018: 9 kaudu).

W. James Potter on defineerinud oskusi ja pädevusi meediakirjaoskuse vaatenurgast. Potteri (2004) kohaselt on pädevus võime, mille inimene on omandanud ja mis aitab tunda ära sõnumites

elemente ja seostada tähistatud tähendusi nende elementidega. Pädevus on õpitud varajases eas ja seda rakendatakse automaatselt (*Ibid.*). Seevastu oskus on vahend, mida inimesed kasutavad vähem spetsiifiliste infotöötlemise probleemide korral, eriti info filtreerimise ja tähenduse loomisega seoses (*Ibid.*).

Siret Rutiku (2014: 5) on kirjutanud kõrghariduses ülekantavate pädevuste juhendmaterjalis, et pädevustena määratletakse üldiselt erinevate teadmiste, oskuste ja hoiakute erinevaid kombinatsioone, mis on vajalikud teatud tööülesannetega edukaks hakkamasaamiseks ja töö kvaliteetseks tegemiseks.

Kohati ongi raske piiri tõmmata ajakirjanike oskuste ja pädevuste vahel. Olulised ongi just oskuste ja pädevuste klastrid, nagu Carpenter need loonud on. Ka selles töös ei hakka ma omavahel eristama oskusi ja pädevusi, kuna siinkohal pole see niivõrd vajalik, ühtlasi on nende eristamine keeruline ja väga suhteline.

Tabel 1. Adaptiivsed, rutiinsed mittetehnoloogilised ning rutiinsed tehnoloogilised oskused ja pädevused.

Adaptiivsed vilumused	Rutiinsed mittetehnoloogilised vilumused	Rutiinsed tehnoloogilised vilumused
• Teadmiste välisel alal toimimine • Loovus • Iseseisev mõtlemine • Juhtimisoskus • Kriitiliselt mõtlemise oskus • Probleemi lahendamise oskus • Õppimisvõime • Oskus üldsust kaasata • Keelteoskus • Võime käsitleda sotsiaalprobleeme • Avatus erinevatele ideedele	• Kirjutamisoskus • Töötamine kindlate tähtaegadega • Teksti toimetamine • Tiimitöö oskus • Kommunikatsiooni oskused • AP stiil ja grammatika • Uurimisoskused • Uudiste hindamine • Mitmeplatvormiline kirjutamine • Kokkuvõtliku sisu kirjutamine • Kliendisuhted • Intervjueerimise oskused • Multimeedia kirjutamine	• Sisu postitamine • Fototöötlus • Blogimine • Videotöötlus • Sisuhaldussüsteem • Animatsioon • Sotsiaalmeedia • Audiotöötlus • Tekstitöötlus • Excel • Otsingumootori optimaliseerimine • Arvuti programmeerimine • Taskuhäälingu tegemine • Video tegemine • Veebi toimetamise tarkvara • Graafikute programm

		• Foto tegemine • Andmebaaside haldus • Veebidisain • Tarkvara ColdFusion kasutamine • <i>Slideshow</i> toimetamine

Allikas: (Carpenter, 2009: 294–296)

Carpenteri nimetatud oskuste seas on palju neid, mis eksitava ja valeinfo tundmise oskustega ei haaku, aga kindlasti on eksitava ja valeinformatsiooni kontekstis oluline kriitiline mõtlemine. Kriitilist mõtlemist peetakse toimetajate igapäevaseks ja tähtsaks oskuseks, kuid sellega käib käsikäes ka uudiste hindamise oskus (Himma-Kadakas ja Palmiste, 2018: 8). Sageli kasutatakse kriitilise mõtlemise oskust pressiteadete toimetamisel (*Ibid.*).

Ajakirjanik teeb tihti uudiseid neil teemadel, milles tal spetsiifilised teadmised puuduvad. Himma-Kadakas ja Palmiste väidavad, et reporteritelt oodatakse, et nad mõistaksid erinevaid teemasid, kuid seda praktiseeritakse harva ainult arenenud ajakirjanduslikus tunnetuses (*advanced journalistic sense*) (Himma-Kadakas ja Palmiste, 2018: 8). Kui reporterid toimetavad pressiteateid erinevatel teemadel, siis sügavam teadmine vastava teema kohta tuleb just varem toimetatud tekstidest (*Ibid.*).

Örnebring ja Mellado uurisid ajakirjanike seas 12 erinevat oskust. Oskused kaardistasid autorid kirjanduse ja kvalitatiivse hinnangu põhjal (Örnebring ja Mellado, 2016: 8). Uuritavad oskused olid: kirjutamine, toimetamine, intervjuerimine, uurimisoskused, multimeedia produktsiooni oskus, disaini ja küljendamise oskused, ajajuhtimise oskus, seaduse tundmine, võrgustike loomise oskus, tiimitöö oskus, juhtimisoskus ja iseseisvalt töötamise oskus (*Ibid.*).

Käesolevas uuringus pean nii Carpenteri (2009) kui ka Örnebringi ja Mellado (2016) kaardistustest oluliseks järgnevaid oskuseid ja pädevusi:

- **Kriitiliselt mõtlemine** (Carpenter, 2009). Kriitiliselt mõtlemise seostub selles töös põhiliselt allikakriitilisus ja faktidesse kriitiliselt suhtumine. Infotöötlemisel on kriitiliselt mõtlemine läbivalt oluline. Veel seostub kriitilise mõtlemisega visuaalne pädevus (vt peatükk 1.4.1).

- **Uudise hindamine** (Carpenter, 2009). Uudise hindamine seostub kriitiliselt mõtlemisega, kuid see on spetsiifilisem ning sellest oleneb näiteks toimetuse ni jõudvate pressiteadete või muus väljaandes avaldatud teabe edasine avaldamine ja käsitlemine.
- **Ajakirjaniku teadmistest välisel alal oleva info hindamise oskus** (Carpenter, 2009). Ajakirjanik ei saa teada kõiki fakte peast, samuti peavad ajakirjanikud sageli tegelema teemadega, mille kohta neil sügavamad teadmised puuduvad. Seega on just ajakirjanikule võõraste teemadega tegelemisel see oskus oluline. Ajakirjaniku teadmistest välisel alal oleva info hindamise oskusega võib seostuda ka fotomanipulatsiooni ära tundmine. Fotomanipulatsiooniga seoses on olulised pidevalt uuenevad teadmised selle võimalustest ja ohtudest.
- **Uurimisoskus/infootsingu oskus (faktikontroll)** (Örnebring ja Mellado, 2016; Carpenter, 2009). Kui ajakirjanik on kriitiline ja ta leiab, et tal on mõne teema või fakti kohta teadmised puudulikud, on oluline informatsiooni otsingu oskus. Selle oskuse alla liigitan ka faktide kontrollimise oskuse. Kuigi autorid Örnebring ja Mellado (2016) ning Carpenter (2009) ei nimeta infootsingut otseselt faktikontrolliks, siis iseenesest see on infootsing.
- **Teadmised sotsiaalmeediast** (Carpenter, 2009). Arvestades, et ühismeedia on saanud oluliseks infovahetamise platvormiks, on nüüdisaja ajakirjanikul oluline omada teadmisi sotsiaalmeediast, sest sotsiaalmeedia kaudu võib tekkida ideid uudisteks. Ühelt poolt on oluline teada, kuidas sotsiaalmeedia toimib, kuid eraldi oskus ja pädevus on osata sotsiaalmeediast infot koguda, seda hinnata ja selle tõele vastavust kontrollida.
- **Seaduse tundmine** (Örnebring ja Mellado, 2016). Seaduse tundmine on kõikidest teistest nimetatud oskustest kõige spetsiifilisem, kuid seaduse tundmine või ka sellele tähelepanu pööramine info kontrollimisel on oluline osa infotööstusest.

Carpenter (2009) ning Örnebring ja Mellado (2016) ei käsitle oma oskuste ja pädevuste kaardistuses andmekirjaoskust, mida on uurinud Ragne Kõuts-Klemm (2019). Leian, et tegemist on olulise oskusega, mida selles uuringus peaks käsitlema. Ragne Kõuts-Klemmi uuringust selgus, et ajakirjanikud peavad andmekirjaoskust tuleviku ajakirjanduses oluliseks, kuid tegelikult on andmekirjaoskus ajakirjanike seas madal (Kõuts-Klemm, 2019). Kõuts-Klemmi definitsiooni kohaselt on andmekirjaoskus ajakirjaniku erialane oskus, mis koosneb viieetapilisest andmetööstusmudelitest. Ajakirjanik suudab: (1) andmeid leida, (2) hinnata nende kvaliteeti, (3)

tõlgendada andmeid vastavasse konteksti, (4) esitleda andmeid ajakirjanduslike vahendite abil ja (5) võtta arvesse auditooriumi info vastuvõtmise vajadusi ja võimekust (Kõuts-Klemm, 2019: 303). Selles uuringus ma kõiki viite astet ei hinda, kuid andmete kvaliteedi hindamist on käesolevas uuringus võimalik analüüsida. Meetodi ja valimi peatükis selgitan, kuidas hindan eelnimetatud oskuseid ja pädevusi intervjuu teise osa juhtumite abil.

1.4.1 Visuaalne pädevus

Visuaalse pädevuse defineerimisel on erinevaid lähenemisi. Rahvusvaheline visuaalse pädevuse ühendus (The International Visual Literacy Association) kasutab visuaalse pädevuse kohta nelja ametlikku definitsiooni:

1. Nägemispädevuse rühm, mida inimene saab arendada nägemise kaudu, samal ajal omades ja integreerides seda teiste tunnetuslike kogemustega;
2. Õpitud võimekus interpreteerida visuaalse kommunikatsiooni sümboleid (pilte) ja luua sõnumeid visuaalseid sümboleid kasutades;
3. Võime tõlkida visuaalseid pilte verbaalsesse keelde ja vastupidi;
4. Võime otsida ja hinnata visuaalses meedias visuaalset informatsiooni. (Pettersson, 1994)

Kuigi eelnimetatud definitsioonid on pärit allikast, mis avaldati 1994. aastal, siis leian, et need on endiselt relevantid. Eksitava ja valeinformatsiooni ära tundmisel on eelkõige oluline visuaalse kommunikatsiooni sümboleid tõlgendamine ning võime otsida ja hinnata visuaalses meedias visuaalset informatsiooni.

Kuivõrd visuaalne info on veenvam, teeb see eksitava ja valeinfo levimise jõulisemaks (Wardle ja Derakhshan, 2017: 18). Mõnel juhul esitab visuaalne info täpsemini ja kokkuvõtlikumalt teavet ja töendusmaterjali, samuti on piltidel retoorilised eelised – need on jõulisemad ja veenvamad kui sõnad (Birdsell ja Groarke, 2007: 103). Seega on visuaalne pädevus ajakirjanikul väga oluline, sest visuaalselt esitatud tõele mittevastav info on väga veenev. Siinkohal peaksid ajakirjaniku oskused ja pädevused olema niivõrd heal tasemel, et eksitavat ja valeinfot sisaldav visuaalne materjal ajakirjanikku ennast ei keelita.

Avgerinou (2003: 8) on kirjutanud, et visuaalne pädevus hõlmab selliseid kognitiivseid funktsioone nagu kriitiline vaatamine ja mõtlemine, pildistamine, visualiseerimine, järeldamine ja tähenduse konstrueerimine. Visuaalse pädevuse oskused on õpitavad, õpetatavad ja neid on võimalik arendada ja täiustada (Avgerinou, 2003: 9). Järelikult ei ole ka visuaalse pädevuse omandamine võimalik ainult kindlatel ajakirjanikel, vaid põhimõtteliselt saaks selle omandada iga ajakirjanik.

Fotodega manipuleerimise vältimiseks on näiteks uudisteagentuur Reuters seadnud piltide töötlemisele nõuded. Fotode töötlemisreeglite kohaselt ei tohi teha mingeid täiendusi ega kustutamisi, samuti ei tohi foto vaatajat eksitada tonaalse ja värvitasakaalu manipuleerimisega, et pildi elemente varjata või muuta foto konteksti (Reuters..., 2008). Veel lisatakse, et iga katse muuta reaalsust fabritseeritud sisuks, võib viia distsiplinaarmeetmeteni, sealhulgas vallandamiseni (*Ibid.*). Minu oskuste ja pädevuste kaardistuse kohaselt on fotode töötlemine seotud fotomanipulatsiooni ära tundmise ja visuaalse pädevusega, mille ma liigitasin kriitilise mõtlemise alla, kuid see on seotud ka ajakirjaniku teadmistest välisel alal oleva info hindamisega.

1.5 Info kontrollimine

Faktikontroll võib aidata piirata valeinformatsiooni levimist, isegi siis kui individuaalsel tasandil on väärarusaamasid raske parandada (Nyhan ja Reifler, 2012). Uudisajakirjanduses on faktikontrollile viimastel aastatel hakatud rohkem tähelepanu pöörama, et edastada lugejale tõendatud materjali. Näiteks Prantsusmaa ajaleht Le Monde on loonud enda faktikontrolli üksuse, mis kõrvaldab veebist valeuudiseid (Richardson, 2017: 8). Tagantjärele valeinfo eemaldamisega tegelemise üheks põhjuseks võib olla ajasurve tingitud puudulik faktikontroll. Siinkohal tekib küsimus, et kas ajakirjanikel on piisavalt oskusi, et hinnata ekslikku ja valeinfot ning eristada, milline info vajab kontrollimist.

Marju Himma-Kadaka üliõpilaste peal tehtud uuringust selgus, et kui veebiuudiste toimetuse töö on mõjutatud ajasurve ja pidevast uue sisu nõudest, sunnib see ajakirjanikke vahele jätma tavapäraseid info töötlemise protsessi astmeid, see loob aga soodsa keskkonna eksitava ja valeuudiste avaldamisele ja levitamisele (Himma-Kadakas, 2017: 25). Ühtlasi selgus uuringust, et uudis avaldatakse konstrueeritud ajasurve tõttu ilma fakte ja kvaliteeti kontrollimata (Himma-Kadakas, 2017: 37). Sotsiaalse aja kiirenemise tõttu on tekkinud kirjutamata ootus olla kiire, mis

osaliselt on seletatud ka ajasurvega konkureerivates meediaväljaannetes, kus väljaanne tahab olla esimene avaldaja, hoolimata sellest, milline on info sisu (Himma-Kadakas ja Palmiste, 2018: 263). Pidev avaldamise surve ja konkurents võivad viia selleni, et ajasurve tõttu avaldavad ajakirjanikud kontrollimata infot. Wintterlini (2020: 141) kohaselt pole ajakirjanikul aja nappuse tõttu aega ulatusliku uurimise jaoks, mistõttu usaldatakse oma kõhutunnet ja varasemat kogemust reporterina. Nii-öelda kõhutunnet eraldi oskuseks käsitleda ei saa, pigem võib arvata, et just see õige kõhutunne tekib ajakirjanikul varasema kogemusega.

Shapiro jt (2013: 669) tõstatavad oma uuringus küsimuse, mis on täpsus ajakirjanike silme läbi, kes kahtlemata peavad seda oma ameti üheks olulisemaks põhimõtteks. Täpsus võib olla sõna-sõnaline tõde, loo täielik sõltuvus kontekstist ja ka interpretatsiooni täpsus (*Ibid.*). Just täpsusele tähelepanu pööramine on ajakirjaniku töös oluline, et ei leviks valeinfot.

Shapiro jt (2013: 669) on kirjutanud, et kuivõrd täpsuse kontroll on silmanähtavalt integreeritud reporteri igapäevase rutiiniga ja see põhineb ka reporteri varasematel teadmistel, on praktilises mõttes kasutu idee välja pakkuda eraldi faktide kontrollimise astet uudise valmimise protsessis, sest täpsus on kestav protsess reporteritöös (*Ibid.*). Valeuudiseid ja ajakirjandusharidust uurinud Nick Richardson leiab, et on aeg minna tagasi elementaarsele faktikesksele tööle ajakirjanduses, ainult siis saab uuesti üles ehitada usaldust uudiste tarbijate seas (Richardson, 2017: 8). Faktikesksele tööle üleminek eeldab ka väga häid faktide kontrollimise oskuseid, sest ilma nendeta ei saaks faktikeskset ajakirjanduslikku sisu toota.

1.6 Allikate usaldamine

Allika usaldamine on osa allikakriitikast. Kuivõrd allikakriitika on laiem mõiste, siis selles töös ma seda käsitlema ei hakka, vaid piirdun allikate usaldamise käsitlemisega, sest see seostub rohkem minu töö teema ja eesmärkidega. Nii veebiallikate, dokumentide kui ka reaalse inimeste kaudu võib levida kas eksitavat või valeinfot, järelkult tekib siinkohal allika usaldamise probleem. Manninen (2017: 213) kirjutab, et probleemid, mis on seotud veebikeskkonnaga, pole ületamatud ega uued, pigem on tegemist vana murekohaga, mis on usaldamine ja usaldusväärsus.

Allika usaldusväärse hindamine põhineb Wintterlini kohaselt järgmistel muutujatel: seos allikaga, näiteks allika maine ja selle institutsionaalne kindlus ja allika omadused, näiteks tema kavatsused ja pakutava sisu omadused (Wintterlin, 2020: 141). Ühtlasi on usaldusväärse

hindamisel väga oluline tegur eelnev suhtlus (*Ibid.*). Kui mitu allikat kinnitab infot, on riski tajumine madalam, seevastu kriisi kajastamise puhul peavad ajakirjanikud tuginema suuresti üksikutele allikatele, mis tähendab, et nende usaldus on väga kõrge (Wintterlin, 2020: 140). Küll aga võib sotsiaalmeedia ja alternatiivmeedia väljaannete puhul tekkida lihtsasti olukord, kus mitu allikat kinnitab valeinfot, mis tähendab, et ajakirjanik võiks osata ka sellega arvestada.

Manninen (2017) on allikate usalduse diskursused jaotanud viite kategooriasse, mille aluseks on intervjuud ajakirjanikega. Autor kirjutab, et diskursuse tunnused on loodud uuringu käigus tehtud intervjuude interpretatsiooni põhjal, seega võib juhtuda, et esineb ka väärtõlgendusi.

Tabel 2. Usalduse diskursuse tunnused

Usalduse diskursus	Põhiline olemus	Kvaliteet	Tavalised allikatüübid
Ideoloogiline	Allikas on vaikumisi usaldusväärne	Püsiv	Ametivõimud
Pragmaatiline	Allikas on piisavalt usaldusväärne	Püsiv	Ametivõimud, eksperdid, institutsioonid
Küüniliselt pragmaatiline	Allika usaldusväärsus ei ole oluline	Püsiv	Üsikumediaallikad, poliitikud
Konsensuslik	Allikas ja/või info on usaldusväärne, sest teised allikad kinnitavad seda infot	Ajutine	Mitmed meediaallikad
Kontekstuaalne	Allikas on konkreetses olukorras usaldusväärne	Ajutine	Korporatsioonid, valitsusvälised organisatsioonid, poliitikud

Allikas: (Manninen, 2017: 224) *Tabelist olen välja jättnud mõju astme hinnangu veeru, kuna selle mõistmine vajab veidi pikemat teoreetilist selgitust, kuid see ei ole minu töö teooria fookusega niivõrd tihedalt seotud.

Tabelis 2 pole aga käsitletud kõiki allikatüüpe, puudu on näiteks tavainimesed, nii vahetud kogejad kui ka kodanikualgatused ja -organisatsioonid. Tabeli kohaselt on võimalik eristada viite usaldamise diskursuse tüüpi, minu hinnangul esineb neid kõiki Eesti ajakirjanduspraktikas, seega on teoreetiliselt oluline neid käsitleda, et töö järelduste osas analüüsida ka usaldamise diskursuseid. Kuna ajakirjanikutöö üks osa on info kriitiliselt hindamine, tundmaks ära infokorratust, on ka usaldamine osa informatsiooni kriitilisest hindamisest.

Teooria ja empiiriliste lähtekohtade peatükis kirjeldasin kõigepealt selle töö kontekstis olulisi mõisteid ja infokorratuse mõisteraamistikku. Teooria peatükis on samuti välja toodud interneti ja ühismeedia mõju infokorratusele. Carpenteri (2009) ning Örnebring ja Mellado (2016) oskuste ja pädevuste kaardistustest tõin välja need, mis on vajalikud, et uurida ajakirjanike oskusi ja pädevusi tunda ära eksitavat ja valeinformatsiooni – neid võib sisuliselt nimetada info kontrollimise oskusteks ja pädevusteks. Kaardistatud oskuste ja pädevuste põhjal koostas juhtumid, mida palusin uuritavatel intervjuudes analüüsida. Peatüki lõpus kirjutasin info kontrollimisest ja allikate usaldamisest.

2. MEETOD JA VALIM

Meetodi ja valimi peatükis kirjutan esmalt valimi koostamise ja andmete kogumise põhimõtetest. Täpsemini kirjutan, milline on *think-aloud* meetod ja kuidas ma juhtumite abil ajakirjanike oskusi ja pädevusi uurin. Meetodi ja valimi peatükk lõpeb viietasandilise raamanalüüsi meetodi kirjeldamisega.

2.1 Valim

Bakalaureusetöö valimis on nelja Eesti suurima meediamaja (Ekspress Meedia, Eesti Rahvusringhääling, Postimees Grupp ja Äripäev) ajakirjanikud. Uuringu valimis on ajakirjanikud, kes töötavad uudistetoimetuses, kuna just seal on suur infovoog. Kui infovoog on suur, siis on tõenäoline, et eksitava ja valeinformatsiooni hulk on ka suurem. Töö valimis on ajakirjanikud, kes kirjutavad kas Eesti, välis- või majandusuudiseid. Valimis on 11 veebiajakirjandusega tegelevat ajakirjanikku, kaks raadio- ning kolm teleajakirjanikku.

Tegemist on sihipärase valimiga, mis tähendab, et eksperdi rollis uurija valib ise uuritavad välja, järelikult püüab ta leida populatsiooni kõige tüüpilisemad esindajad (Lepik, Harro-Loit, Kello, Linno, Selg, Strömpl, 2014).

Uuringu nõusolekuvormiga (vt lisa 3) olen osalejatele lubanud, et nende nime ma töös ei maini. Ühtlasi ei pea ma vajalikuks eristada, mis väljaandes ajakirjanik töötab, vaid selle uuringu kontekstis on oluline tunnus, mis platvormil ajakirjanik tööd teeb. Lisainfona olen kirja pannud intervjuu läbiviija, veel ka vastaja tööstaazi ja soo. Tabelis 3 on respondentide koodid, kus tähtede V, R ja T tähendused on järgmised: V – veebiajakirjanik, R – raadioajakirjanik ja T – teleajakirjanik.

Tabel 3. Valim

Kood	Ajakirjaniku põhitegevus platvormiti	Tööstaaz	Sugu	Intervjuu läbiviija
V1	Ajaleht ja veeb	5 aastat	M	Indrek Ojamets
V2	Ajaleht ja veeb	9 aastat	M	Indrek Ojamets

V3	Ajaleht ja veeb	5 aastat	M	Indrek Ojamets
V4	Ajaleht ja veeb	5 aastat	N	Indrek Ojamets
V5	Ajaleht ja veeb	13 aastat	M	Indrek Ojamets
V6	Veeb	25 aastat	M	Indrek Ojamets
V7	Veeb	16 aastat	N	Indrek Ojamets
V8	Veeb	25 aastat	M	Indrek Ojamets
V9	Veeb	25 aastat	M	Indrek Ojamets
V10	Ajaleht ja veeb	15 aastat	M	Indrek Ojamets
V11	Veeb	13 aastat	N	Indrek Ojamets
R12	Raadiouudised	5 aastat	M	Brita Kikas
R13	Raadiouudised	8 aastat	N	Brita Kikas
T14	Teleuudised	10 aastat	N	Brita Kikas
T15	Teleuudised	17 aastat	M	Brita Kikas
T16	Teleuudised	5 aastat	N	Brita Kikas

Veebiajakirjanike valimis on kaks ajakirjanikku Äripäevast ja ERR-ist, kolm Delfi/Eesti Päevalehe ajakirjanikku ning neli ajakirjanikku Postimehest ja/või BNS-ist. Üks uuringus osalenud ajakirjanik oli intervjuu tegemise ajaks oma ametikohalt lahkunud, kuid otsustasin, et töös käsitlen teda selle väljaande ajakirjanikuna, mille põhjal ma ta valimisse valisin. Raadio- ja teleajakirjanikke on valimis kokku viis – kolm ERR-i ning kaks Postimees Grupi ajakirjanikku.

Intervjuudega alustasin juba seminaritöö koostamise ajal, mil tegin neli intervjuud, neist üks oli prooviintervjuu. Ülejäänud kolme intervjuud kasutan ka bakalaureusetöö tulemuste analüüsimisel. Bakalaureusetöö jaoks tegin kaheksa intervjuud. Kui seminaritöö koostamise ajal uuringut alustasin, oli eesmärk teha kõik intervjuud silmast silma, sest leidsin, et *think-aloud* meetodi puhul on see vajalik. Kuna märtsis algas koroonaviiruse puhangu tõttu Eestis eriolukord, polnud mul võimalik silmast silma intervjuusid enam teha, mistõttu tegin intervjuusid distantsilt, kasutades põhiliselt Skype'i.

Intervjuude pikkus oli üsna erinev – kõige lühem intervjuu kestis 15 minutit, kõige pikem oli 47 minutit. Ajalises mõttes oli intervjuude kõige varieeruvam osa juhtumite analüüs, sest mõni ajakirjanik analüüsis põhjalikumalt, ent mõni pealiskaudsemalt.

Kokku tegin kuus silmast silma intervjuud, neli intervjuud Skype'i vahendusel ja ühe telefoniintervjuu. Telefoniintervjuu oli intervjuueeritava enda soov, kuna selgus, et Skype'i vahendusel ta intervjuud parasjagu anda ei saa. Varem olin töö või praktika tõttu kokku puutunud kolme ajakirjanikuga, keda intervjuueerisin, teised kaheksa intervjuueeritavat olid mulle võõrad. Ühendust võtsin, 17 ajakirjanikuga, neist 11 andsid lõpuks uuringu jaoks intervjuu. Kolm ajakirjanikku meilile ei vastanud ning kolm ajakirjanikku põhjendasid, et veebiajakirjandusega tegelevad nad vähe, mistõttu pole nad sobivad inimesed selles uuringus osalemiseks. Tabelis 3 olen välja toonud, et osad ajakirjanikud kirjutavad ka ajalehte artikleid, selle tunnuse panin tabelisse rohkem täpsuse tõttu. Eraldi kategooriana ma ajaleheajakirjanikke tulemuste osas ei analüüsi, vaid analüüsin platvormiti veebi- raadio- ja teleajakirjanikke.

Bakalaureusetöös kasutan lisaks enda tehtud intervjuudele viite intervjuud, mille tegi ajakirjanduse ja kommunikatsiooni eriala magistriõppe tudeng Brita Kikas. Mina intervjuueerisin veebiajakirjanikke, tema tegeles raadio- ja teleajakirjanike intervjuueerimisega. Kuna oleme ühes uuringurühmas ja uurime sama teemat, ent erineva fookusega, siis kasutame üksteise empiirilist materjali. Tema intervjuud on tehtud täpselt sama intervjuukava kohaselt. Ühe intervjuu tegi ta silmast silma ja neli intervjuud tegi ta Skype'i vahendusel. Brita Kikas organiseeris ja transkribeeris enda tehtud intervjuud ise ning intervjuude kodeerimise, analüüsimisega tegelesin mina.

2.2 Andmekogumismeetodid

Bakalaureusetöös kasutan kvalitatiivseid andmekogumismeetodeid. Kvalitatiivsetes uuringutes, kus tegeletakse inimeste isikliku ja sotsiaalse kogemuse kirjeldamise ja tõlgendamisega, püütakse mõista pigem väikese arvu osalejate maailmavaadet, kui kontrollida eelnevalt püstitatud hüpoteesi paikapidavust suure valimi kaudu (Laherand, 2008: 20). Käesolevas töös uurin ajakirjanike oskusi ja pädevusi tunda ära eksitavat ja valeinformatsiooni, seega on just kvalitatiivne uurimismeetod selleks sobiv. Selle uuringu kontekstis on sobiv mitte mõõta ajakirjanike oskusi ja pädevusi kvantitatiivselt, kuna sellisel juhul võivad mitmed minule tundmatud nüansid teadmata jääda.

Empiirilise materjali kogumise meetod on juhtumikirjeldustel tuginevad individuaalsed semistruktureeritud intervjuud. Poolstruktureeritud intervjuu on osaliselt standarditud vestlus (Õunapuu, 2014: 171). Intervjuu esimeses osas uurisin, kuidas on ajakirjanik valeinformatsiooniga

kokku puutunud. Lisaks sellele küsisin üldisi teemaga seonduvad küsimusi, kas ajakirjanik on mõnel infokorratuse teemalisel koolitusel käinud ja kaua ta on ajakirjanikuna töötanud. Käesolevas töös on olulisem aga intervjuu teine pool, kus ajakirjanikud pidid analüüsima erisuguseid juhtumeid *think-aloud* meetodil. Selleks mõtlesin uuringu jaoks välja neli uudist ja ühe lühikese kommentaari – kõik juhtumid sisaldavad eksitavat ja valeinformatsiooni. Seesugune meetod on ajakirjanike oskuste ja pädevuste uurimiseks sobiv, sest juhtumid, mida ajakirjanikel palusin analüüsida, olid koostatud nii, et sinna on peidetud mitmesugust informatsiooni, mille kontrollimiseks ja analüüsimiseks oleks vaja erinevaid oskusi ja pädevusi, näiteks info kriitiliselt hindamise oskust, teadmisi sotsiaalmeediast, fotomanipulatsioonist jne.

Töö tulemuste osas analüüsin põhiliselt intervjuu teist osa, sest see on rohkem minu töö eesmärgiga seotud. Intervjuud aga ilma esimese osata oleks mul olnud keeruline läbi viia, kuna leidsin, et mõistlik uuringustrateegia oleks esialgu lasta respondendil ennast nii-öelda soojaks rääkida ja alles siis hakata juhtumeid analüüsima.

Intervjuukava ja juhtumid koostas juba seminaritöö jaoks. Intervjuukava toimimise kontrollimiseks testisin seda oma sõbra, ERR-i raadiouudiste vastutava toimetaja Brent Pere peal. Pärast testimist ei olnud vaja palju muudatusi intervjuukavas teha. Intervjuukava testides leidsin, et intervjuu teises pooles ei tasuks mul küsida küsimusi stiilis: „Mis võib siin kahtlusi tekitada?“ või „Mida kontrolliksite?“, kuna uuringus on oluline, et ajakirjanik ise ja orgaaniliselt leiaks juhtumitest üles küsimusi ja vastuolusid tekitavad kohad. Brent Perega tehtud intervjuud ma uuringu tulemuste osas tehtavate järelduste jaoks ei kasuta.

2.3 *Think-aloud* meetod

Think-aloud meetod sisaldab endas inimestelt küsimist nii, et nad mõtleksid valjult probleemi lahendamisele ja analüüsimisele (Van Someren, Barnard ja Sandberg, 1994). Paljudes olukordades on *think-aloud* meetod tunnetuslikule protsessile ainulaadne infoallikas (Van Someren, Barnard ja Sandberg, 1994). Leian, et ajakirjanduses on info kontrollimine tunnetuslik protsess, sest pole olemas justkui kindlat retsepti, millega saaks tunda ära igal juhul eksitavat ja valeinformatsiooni. Teooria peatükis kirjeldatud Mannineni (2017) lähenemine viitab samuti tunnetuslikkusele sellega, et ajakirjanik otsustab allika usaldusväarsuse vastavalt allika tüübi ja varasema kogemuse põhjal.

Think-aloud uuringumeetodil on kindel teoreetiline alus, mida saab kasutada osaleja mõtlemise kohta info hankimiseks, eriti keelepõhistes tegevustes (Charters, 2003: 68). Kuna ajakirjandus on keelepõhine tegevus, siis leian, et on sobiv kasutada *think-aloud* meetodit, et uurida, kuidas ajakirjanikud tunnevad ära eksitavat ja valeinformatsiooni.

Think-aloud meetodit on varemgi kasutatud ajakirjanike oskuste uurimiseks, näiteks Ragne Kõuts-Klemm uuris sarnasel meetodil Eesti ajakirjanike andmekirjaoskust (Kõuts-Klemm, 2019). Kõuts-Klemmi uuringu intervjuu toimus samuti kahes osas – kõigepealt tegi ta respondendiga semistruktureeritud intervjuu ja pärast toimus ülesannete lahendamine *think-aloud* meetodil (*Ibid.*).

Otsustasin, et intervjuusid salvestan audiofailina, mitte audiovisuaalselt, kuna leian, et mõistlikum on intervjuud hoida võimalikult loomulikuna. Kuigi audiovisuaalse salvestusega saaksin rohkem infot uuritava mitteverbaalsete reaktsioonide kohta, ei ole selle uuringu kontekstis mitteverbaalsed reaktsioonid niivõrd oluline informatsioon. Charters on enda *think-aloud* uuringutes püüdnud osalejatega hoida käitumist võimalikult naturaalsena, seetõttu on ta andmeid kogunud audiosalvestusena, istudes nende kõrval, mitte vastas, et vältida hirmutamist, lisaks on ta teinud märkmeid uuritava käitumise ning hääletooni kohta (Charters, 2003: 74).

2.4 Juhtumid

Juhtumeid, mida vastajatele analüüsimiseks esitasin, on kokku neli. Neist kolm on uudised ja üks on lühike arvamustekst. Selles peatükis toon välja juhtumite lühikokkuvõtted. Juhtumi tervikversioonid ja täpsemad selgitused on olemas lisades.

Juhtum 1: Vastajad peavad analüüsima kiireloomulist infot, kus konkurentväljaanne on avaldanud uudise lennuõnnetusest. Uudise juures olev foto on vastuolus tekstis olevate andmetega, kuna lennuk on niivõrd väike, et sinna ei saaks mahtuda 30 reisijat, samuti on pilt tehtud varasügisel, järelikult pole foto vastavuses aastaajaga, kui intervjuusid tegin.

Fotol alla kukkunud lennukist on küll teatav sarnasus Eestis oleva loodusega, aga tegelikult on see tehtud USA-s Michigani osariigis 2019. aasta septembris. Intervjuud toimusid novembrist aprilli alguseni, mil Eestis loodus selline ei ole. Lennukisse ei saaks kuidagi mahtuda kolmkümmend reisijat, kuna fotol näidatud lennuõnnetuses hukkus kolm inimest ja vigastada sai samuti kolm

inimest. Juhtumis on võimalik hinnata fotomanipulatsiooni hindamise oskust, uudise hindamist ja kriitilist mõtlemist, vähesel määral ka info kontrollimise oskust.

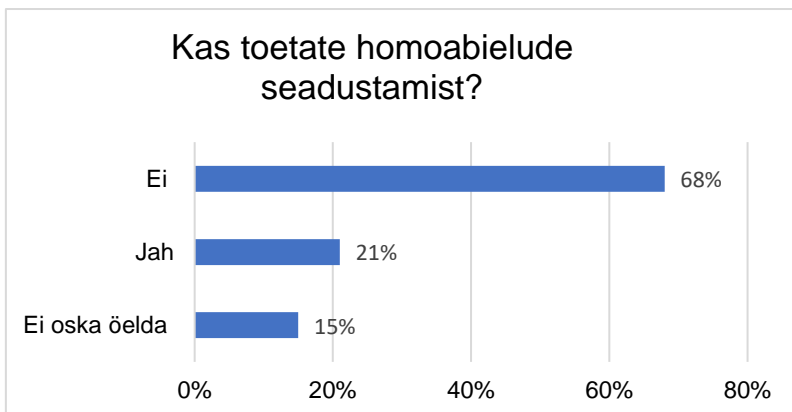
Foto 1. Juhtumis on foto allkiri: „Alla kukkunud reisilennuk Veclaircene külas.“ Tegelikult on foto tehtud USA-s. Allikas: (Lyons, Banta ja Mack, 2019).

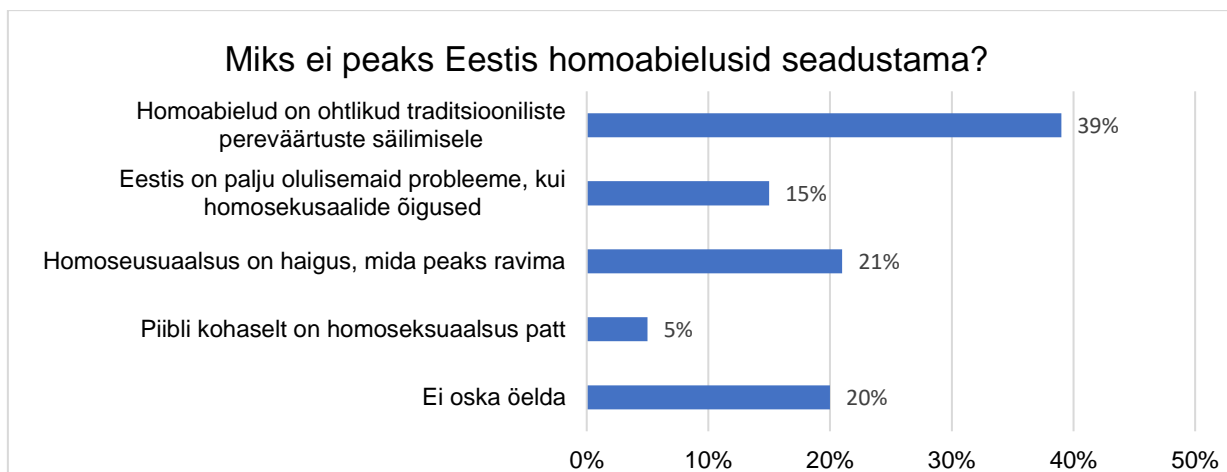
Juhtum 2: Info väidetav allikas on Veterinaar- ja Toiduameti blogi, kus ilmub uudis, et soja sisaldavatest toodetest leiti ohtlik bakter. Uudise tekstis on rohkelt eksitavat või valeinformatsiooni. Ühtlasi on juhtumile lisatud Veterinaar- ja Toiduameti Twitteri postitus, kus on olemas selged vastuolud, sest kontol on üks jälgija, kuid meeldimisi on postitusel 354. Juhtumiga on võimalik hinnata kriitilist mõtlemist, uudise hindamist, ajakirjaniku teadmistest välisel alal oleva info hindamise oskust, infootsingu oskust ja sotsiaalmeedia tundmist.

Foto 2. Manipuleeritud kuvatõmmis Veterinaar- ja Toiduameti Twitterist.

Juhtum 3: Minu välja mõeldud uuringufirma Eesti Sotsioloogilised Uuringud on saatnud pressiteate uuringust, kus selgus, et eestlased ei toeta homoabelude seadustamist. Tegemist ei ole korrektse sotsioloogilise uuringuga, kuna küsimused on kallutatud. Näiteks oli üks küsimus selline: „Miks ei peaks Eestis homoabelusid seadustama“. Niisugune küsimus selgelt suunab vastusele, et homoabelusid ei peaks seadustama. Uudises on vastuolulist ja ebaloogilist informatsiooni, näiteks protsentjaotus annab kokku 104 protsenti. Ühtlasi on pressiteatele lisatud Turu-Uuringute AS-i sotsioloogi Juhan Kivirähki tsitaat, mis ei saa olla loogiliselt võttes võimalik, sest ta ei kommenteeriks sellisel moel mõne teise uuringufirma tulemusi. Veelgi enam, Kivirähk ei kommenteeriks ka ebakorrektselt sotsioloogilist uuringut.

Joonis 1. Juhtumi kolm juures olevad diagrammid.

Juhtumiga kolm on võimalik hinnata uudise hindamist, kriitilist mõtlemist, andmekirjaoskust, uurimisoskust/infootsingut ja ajakirjaniku teadmistest välisel alal oleva info hindamise oskust.

Juhtum 4: Tegemist on noore keskkonnaaktivisti lühikese arvamuseartikliga. Artiklis on hulganisti eksitavat ja valeinformatsiooni. Näiteks Kiviõli Eesti gümnaasiumi ei ole olemas, Kiviõli linna elanike arv uudises on vale, tekstis väidetud 10 000 asemel elab linnas tegelikult vaid ligi 5000 elanikku (Lüganuse..., i.a). Viide seadusele on küll õige, ent tõlgendus on meelevaldne. Siinkohal on ajakirjaniku roll aga kontrollida, et arvamuse autor ise on üldse reaalselt eksisteeriv inimene, sest on esinenud juhtumeid, kus näiteks EKRE trollid kirjutasid Eesti Päevalehte valenime all arvamused ja need avaldati (Laine, 2019). Juhtumiga on võimalik hinnata kriitilist mõtlemist, arvamuseartikli hindamist, ajakirjaniku teadmistest välisel alal oleva info hindamise oskust, infootsingu oskust ja seaduse tundmist või vähemasti sellele tähelepanu pööramist.

Õrnebrangi ja Mellado (2016) ajakirjanike oskuste ja pädevuste kaardistamise põhjal moodustasin info kontrollimise oskuste ja pädevuste kaardistuse. Kaardistus on tihedalt seotud uuringu juhtumitega. Järelikult ei ole tegemist universaalse ajakirjanike infokontrollimise oskuste ja pädevuste kaardistusega.

- Uurimisoskus/infootsingu oskus (juhtumid 2, 3, 4 on täis valesid fakte, mis on lihtsasti kontrollitavad);
- Sotsiaalmeedia tundmine (juhtum 2);
- Seaduse tundmine (juhtum 4);
- Uudise hindamine ja kriitiliselt mõtlemine (kõik juhtumid);
 - Sotsioloogilise uuringu hindamise oskus (juhtum 3);

- Arvamusartikli hindamine (juhtum 4);
- Kiireloomulise info hindamine (juhtum 1);
- Allika kriitiliselt hindamise oskus (kõik juhtumid);
- Riikliku allika (Veterinaar- ja Toiduamet) usaldusväärseuse hindamine (juhtum 2);
- Eksperdi kui allika usaldusväärseuse hindamine (juhtum 3);
- Muu meediaväljaande info hindamine (juhtumid 1 ja 2);
- Ajakirjaniku teadmistest välisel alal oleva info hindamise oskus (oleneb vastajast, kuid võimalik on hinnata seda juhtumites 2, 3 ja 4);
 - Fotomanipulatsiooni tundmine (juhtumid 1 ja 2);
- Andmekirjaoskus;
 - Sotsioloogilise uuringu põhimõtted (Juhtum 3).

Tabel 4. Kaardistatud oskuste ja pädevuste seos juhtumitega

	Juhtum 1	Juhtum 2	Juhtum 3	Juhtum 4
Kriitiliselt mõtlemine	x	x	x	x
Uudise hindamine	x	x	x	x*
Ajakirjaniku teadmistest välisel alal oleva info hindamise oskus	x	x	x	x
Uurimisoskus/infootsing	x	x	x	x
Sotsiaalmeedia tundmine		x		
Seaduse tundmine				x
Andmekirjaoskus			x	

*Kuna tegemist ei ole uudisega vaid arvamusartikliga, siis täpsemini on tegemist arvamusartikli allika hindamisega.

2.5 Andmeanalüüsimeetod

Bakalaureusetöös kasutan kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit, sest just kvalitatiivne sisuanalüüs võimaldab keskenduda teksti peamistele, tõenäolise vastuvõtu seisukohast olulistele tähendustele (Kalmus, Masso ja Linno, 2015).

Täpsemini valisin andmete analüüsiks Jane Ritchie ja Liz Spenceri (2002) viietasandilise raamanalüüsi meetodi. Andmeid analüüsisin MAXQDA analüüsitarkvara abil.

Viietasandilise raamanalüüsi astmed:

- Tutvumine – enne andmete sõelumist ja sorteerimist peab uurija tutvuma andmete ulatuse ja mitmekesisusega, ühtlasi oleks vajalik saada ülevaade kogutud materjalide kogumist (Ritchie ja Spencer, 2002: 9);
- Teemaatiliste raamide eristamine – andmeid taas läbi vaadates teeb analüüsija märkmeid vastuste ulatuse kohta ja paneb kirja korduvad teemad ja küsimused, mis on muutunud olulisteks vastajate vastustes. Siin osas algab ka indekse loomise protsess (Ritchie ja Spencer, 2002: 9);
- Indeksitega varustamine – tegemist on protsessiga, mille käigus rakendatakse süstemaatiliselt teemaatilist raamistikku või indeksit andmete tekstilises vormis. Igas tekstilõigus peab analüüsija järeldama ja otsustama selle tähenduse nii konkreetses lõigus oleval kujul kui ka kogu vestluse kontekstis ning peab kirjutama sobiva indeksi viite (Ritchie ja Spencer, 2002: 14);
- Kaardistamine – selles astmes andmed tõstetakse ära tema originaalkontekstist ja pannakse sobiva viite alla (Ritchie ja Spencer, 2002: 17);
- Kaardistamine ja interpreteerimine – andmete võtmetunnuste ühendamine ja interpreteerimine tervikuna (Ritchie ja Spencer, 2002: 19).

Raamanalüüs on protsess, mis hõlmab endas mitmeid eraldiseisvaid vastastikku seotud astmeid (Ritchie ja Spencer, 2002: 6). Analüüs sisaldab endas süstemaatilist materjali eraldamist ja kaardistamist, mis on kooskõlas võtme probleemide ja teemadega (*Ibid.*).

3. TULEMUSED

Tulemuste peatüki struktuuris olen lähtunud kaardistatud oskustest ja pädevustest. Iga kaardistatud oskuse ja pädevuse kohta ma eraldi alapeatükki tegema ei hakka, sest nii muutuks töö liiga killustatuks. Näiteks seaduse tundmise oskuse kohta on materjali niivõrd vähe, et eraldi alapeatüki pikkus oleks vaid mõni tekstilõik. Seega olen peatüki ülesehitusel lähtunud eelkõige nendest oskustest ja pädevustest, mille analüüsimiseks on rohkem materjali.

Tulemuste peatükk jaotub viieks osaks. Kõigepealt kirjutan visuaalsest pädevusest, sealhulgas fotomanipulatsiooni ära tundmise oskustest. Seejärel kirjutan info kriitiliselt hindamise oskustest ja pädevustest uuringus osalejate seas. Info kriitiliselt hindamise osas analüüsin eelkõige just esialgse hinnangu andmist infole, sest just esialgsest hinnangust oleneb, mis infost edasi saab – kas info avaldatakse, hakatakse teemat põhjalikumalt uurima või infot ei avaldata. Tegemist on mitmest alapeatükist koosneva osaga. Kõigepealt kirjutan, kuidas hinnatakse kiireloomulist infot ja kuidas hinnatakse tundmatust organisatsioonist pärinevat infot. Samuti on esialgse info kriitiliselt hindamise alapeatükis tulemused allikate usaldamise ja ebaloogilise kommunikatsiooniahela hindamise kohta.

Pärast info kriitilist hindamist kirjutan andmekirjaoskusest juhtum kolm näitel. Info kontrollimise oskuste alapeatükis kirjutan, kuidas ajakirjanikud tunnevad ära uudises ja arvamuseartiklis olevaid ekslikke või ekslikult tõlgendatud fakte. Tulemuste peatüki lõpus kirjutan, kas ajakirjanikud on käinud valeinfo või infokorratuse teemalistel koolitustel ja kas neile on seesuguseid koolitusi pakutud. Viimane alapeatükk irdub senisest ülesehitusest, sest siinkohal ma ei analüüsi kaardistatud oskusi ja pädevusi, kuid selle töö kontekstis on tegemist vajaliku infoga, sest koolitustel on oluline roll oskuste ja pädevuste arendamisel.

3.1 Visuaalne info

Visuaalse info alapeatükk jaotub kaheks. Kõigepealt kirjutan, kuidas hindavad ajakirjanikud fotot, mis ei ole tekstis välja toodud infoga kooskõlas ja seejärel, kuidas ajakirjanikud analüüsivad sotsiaalmeedia postitust, mis on ühtlasi manipuleeritud visuaalne sisu.

Avgerinou (2003: 8) on kirjutanud, et visuaalne pädevus hõlmab selliseid kognitiivseid funktsioone nagu kriitiline vaatamine ja mõtlemine. Visuaalse info hindamise pädevus seostub lisaks kriitilisele mõtlemisele ka ajakirjaniku teadmistest välisel alal oleva info hindamise oskusega, sest fotomanipulatsiooniga seoses on olulised pidevalt uuenevad teadmised selle võimalustest ja ohtudest.

3.1.1 Visuaalse info hindamine kontekstivälisel fotol

Ajakirjanike visuaalse info hindamisel lähtun esimeses juhtumis oleva foto analüüsist. Fotole pöörasid tähelepanu neli uuringus osalenud veebiajakirjanikku. Visuaalse info hindamine on veebiajakirjanikel pigem madal, sest detailidele üldiselt tähelepanu ei pöörata. Ainult üks veebiajakirjanik pööras tähelepanu foto detailidele.

V1: „/--/ tegemist on väikelennukiga. Siin on pildi pealt näha ainult kolm illuminaatorit ja 30 inimesega lennuki piloodil ei ole küljepealt sisse istumist, mis on see küljepealne uks.“

Ajakirjanik V1 analüüsis üsna detailselt fotot ning ta oskab tähelepanu pöörata eri detailidele fotol ja tekstis. Veebiajakirjanikud V2 ja V5 pöörasid tähelepanu eelkõige foto päritolule, ent detailselt pilti ei analüüsinud.

V5: „Ja noh, see foto on juba iseenesest suhteliselt kahtlane, /--/ et kui see on nagu breaking news'i mõttes ja kohe sul on kohe seal nagu lennukist pilt juures, siis ülimalt kahtlane.“

Vastusest selgub, et veel täiendamisel oleva uudise juures ei saaks olla fotot alla kukkunud lennukist. Ajakirjaniku V5 vastus viitab praktilise töö kogemusele, et info levib üldjuhul kiiremini kui visuaalne materjal. Varasema kogemusega seoses on ajakirjanikul arenenud oskused ka visuaalset infot kriitiliselt hinnata. Ajakirjanik V5 kirjeldas, et on välisuudiseid tehes kajastanud mitmed lennuõnnetusi, seega on temal ette tulnud sarnane olukord, kus äsja ilmunud teate juures on juba fotod õnnetuskohast, kuigi tegelikult polnud näiteks Alpides asuvasse õnnetuskohta keegi veel ligi pääsenud. V5 oskas hinnata varasema kogemuse põhjal, et sarnases olukorras tuleb foto päritolu analüüsida kriitiliselt. Teine fotole tähelepanu pööranud ajakirjanik (V2) ütles, et ta ei tea, kust pärineb foto ja info, mistõttu ta uudist lennuki alla kukkumisest kohe ei avaldaks.

Tele- ja raadioajakirjanike seas oli rohkem fotole tähelepanu pööranud vastajaid. Foto analüüs oli nendel ajakirjanikel ka põhjalikum. Kõige rohkem vastuolusid leidis fotol teleajakirjanik T14, kes

märkas ainsana, et tegemist ei ole aastaajale kohase fotoga. Ühtlasi nägi ta vastuolu tekstis nimetatud inimeste hulga ja lennuki suuruse vahel.

T14: „*Esiteks, ma näen seda, et see ei ole päris märtsikuine [intervjuu toimus märtsis – I.O.] pilt kui võtta nii. Et see ei ole, see on tundub, et suvine pilt. /--/ Ja mis ma veel tähele panen – kolmkümmend inimest lennukis, ma ei tea, võib-olla see lihtsalt tundub mulle, aga see tundub mulle üldse mingi väike ütleme, neljakohaline lennuk. /--/ Kui see juhtus täna hommikul. Siis seal peaks olema lindiga eraldatud päästemeeskonnad, inimesed, et see lihtsalt tundub, et tundub mulle nagu üks mahajäetud rusu, et et jah, see paneks küll väga kahtlema see pilt.“*

T15: „*Peale vaadates tundub see üsna-üsna pisike lennuk, muidugi selle pildi järgi, et, et kas seal tõesti kolmkümmend inimest mahub sisse ära. Noh, võib olla.“*

Võib oletada, et teleajakirjanike visuaalne pädevus on parem kui veebiajakirjanikel, sest nad puutuvad oma igapäevatoos väga palju kokku just visuaalse infoga. Seetõttu oli ka ajakirjaniku T14 analüüs kõige põhjalikum. Ajakirjanik T14 mainis, et tegemist ei ole aastaajale kohase fotoga. Tõenäoliselt on see teleajakirjanikul tavapärane info hindamine, mis aastaajal foto või video tehtud on. Aastaajale vastavus on oluline detail, sest näiteks teleuudisesse ei saa panna suvisest rannailmast kõneledes katteplaanide ja mütsidega talvel mere ääres jalutavatest inimestest. Samuti nägid teleajakirjanikud T14 ja T15, et niivõrd väikesesse lennukisse ei saaks mahtuda 30 inimest.

Raadioajakirjanik R12 leidis ka, et fotol olevasse lennukisse ei mahuks 30 inimest, kuid märkamata jäi, et foto ei ole aastaajale kohane.

R12: „*Ei no tõele au andes. Esimese asjana ma mõtlen siia lennukisse ei mahu kolmkümmend inimest.“*

Vastuolu, et foto alla kukkunud lennukist on niivõrd kiiresti uudise juures, tekitab kahtlust ajakirjanikel T14 ja V5. Nende vastus viitab info kriitiliselt hindamise oskusele. V5 selgitas enda varasema kogemuse põhjal nimetatud vastuolu ja T14 ütles, et foto võis küll teha mõni möödakäija, kuid pigem hindas ta, et tegemist on ühe suvalise lennukirusuga. Veel viitas ajakirjanik T14 veebiajakirjanduses sageli esinevale praktikale oluliste sündmuste kajastamisel. Kui foto oleks sündmuspaigal teinud reaalne fotograaf, oleks uudise juures hoopis fotode galerii, mitte üks foto.

3.1.2 Twitteri postitus

Liigitan visuaalse info hindamise oskuse alla ka juhtumise kaks oleva Twitteri postituse analüüsi, sest lisaks sotsiaalmeedia tundmisele on tegemist ka visuaalse info hindamisega. Veebiajakirjanikud V5 ja V3 nägid uudisele juurde lisatud Twitteri säutsus vastuolusid.

V5: *„Muidugi see VTA Twitter on nagu metsikult fake sul tehtud, eksju. Et ee ma ei ole ausalt öeldes vaadanud, kas VTA-l üldse on Twitter olemas.“*

Intervjueerija: *„Kirjeldage, mis see fake tundub olevat.“*

V5: *„Tal on üks jälgija, sul siin veel ja mis iganes.“*

Kuna ma lubasin uuringus osalejatel infot kontrollida, kasutas seda võimalust Twitteri postituse kontrollimisel ainult ajakirjanik V3. Nimelt leidis ta, et seesugune Twitteri konto on tõepoolest olemas, aga postitus ei ole sama nagu kuvatõmmisel on kujutatud. Minule üllatusena oli Twitteri kontole juurde tekkinud üks jälgija, samas ei kontrollinud ma enne intervjuud üle, kas konto jälgijate hulk on muutunud.

Veebiajakirjanik V4 küll analüüsis Twitteri postitust üsna põhjalikult, kuid visuaalselt ta vastuolusid ei märganud. Ajakirjanik V4 leidis hoopis, et Twitteri postituse puhul on tegemist ebaloogilise kommunikatsiooniahelaga.

V4: *„Ma arvan, et Veterinaar- ja Toiduamet ei kommunikeeri sellist asja lihtsalt tweediga. Kui ta ütleb, et ärge nagu sööge või vältige soja sisaldavaid tooteid, sisaldavate toiduainete tarbimist, siis mul tekib alati küsimus, et kas sellist uudist lihtsalt tweediga kinnitada.“*

Ajakirjanik V4 on info edastanud kanali suhtes kriitiline. Siit väljendub tema kriitiline mõtlemine, samuti viitab vastus sellele, et ajakirjanik V4 teab varasema kogemuse põhjal, kuidas Veterinaar- ja Toiduamet olulist infot avalikkusele edastab.

Paljud raadio- ja teleajakirjanikud leidsid, et konto ei saa olla õige, kuna sellel on ainult üks jälgija.

R12: *„Veterinaar ja Toiduametil, kui neil on Twitter neil, on rohkem jälgijaid kui üks. Ehk siis see pilt ei ole tõsiseltvõetav, kui nad just ei teinud selle teate jaoks, mis on ju ebatõenäoline.“*

Teleajakirjanik T15 tõi välja, et lause “Veterinaar- ja Toiduamet seisab tarbimisväärtuse, toidu ja tervete loomade eest Eestis” ei viita tema arvates sellele, et tegemist võiks olla ametliku kontoga.

Juhtumite analüüsil pöörasid ajakirjanikud palju tähelepanu jälgijate arvule, mida ma tegelikult ei muutnud juhtumit koostades. Sellel Twitteri kontol ongi vähe jälgijaid ning eelmises lõigus mainitud lauset ma samuti ei lisanud kuvatõmmisele juurde. Mina tegin juhtumit koostades ainult säutsu ümber. Samas avastasin, et VTA-l on tegelikult kaks Twitteri kontot, teisel on jälgijaid rohkem kui sada, samas konto pole kaks aastat aktiivne olnud.

Mitte ükski uuringus osalenud ajakirjanikest ei pööranud tähelepanu vastuolule, et kontol on üks jälgija, järelkult on vähetõenäoline, et postitusel oleks 354 meeldimist ja 78 *retweet*’i. Siit ei saa järeldada, et ajakirjanikud ei pööra tähelepanu postituse meeldimiste hulgale, küll aga saab siit järeldada, et mitme vastuolu leidmine visuaalsest materjalist on pigem harv. Siinkohal võib olla põhjus selles, et kui üks vastuolu on juba märgatud, siis teiste vastuolude leidmine või nende omavaheline sidumine pole enam oluline. Nii oli ka foto hindamisel, kus osad ajakirjanikud märkasid, et lennuk on väike ja sinna ei mahu nii palju reisijaid, kui tekstis on nimetatud, kuid rohkemate vastuolude leidmine oli harv. Kõigest teleajakirjanik T14 pööras fotol tähelepanu mitmetele vastuoludele. See võib viidata teatavale pealiskaudsusele visuaalse materjali hindamisel.

Nii alla kukkunud lennuki foto kui ka Twitteri postituse analüüsist selgub, et raadio- ja teleajakirjanike visuaalse info hindamise oskused on selgelt paremad kui veebiajakirjanikel. Võib-olla seisneb põhjus selles, et osad raadio- ja teleajakirjanikud olid juhtumeid analüüsides põhjalikumad.

3.2 Uudise kriitiliselt hindamine

Uudise kriitiliselt hindamisel rakenduvad kaks teooria osas kirjeldatud oskust – kriitiline mõtlemine ja uudise hindamine. Nagu teooria osas kirjutasin, seostub uudise hindamine kriitiliselt mõtlemisega, mistõttu neid oskuseid ja pädevusi ka tulemuste osas eraldi käsitleda ei tasu.

Selles alapeatükis analüüsin info kriitiliselt hindamist kolme juhtumi näitel. Esiteks kiireloomulise info hindamine juhtum ühe näitel, seejärel analüüsin esialgse hinnangu andmist pealtnäha sotsioloogilisele uuringule. Täpsemini uurin, kuidas ajakirjanikud hindasid välja mõeldud

organisatsioonist saabunud teavet. Peatüki lõpus kirjutan usaldamisest – kuidas ajakirjanikud hindavad riiklikust organisatsioonist tulnud teavet ja kuidas hindavad usaldusväärse sotsioloogi kommentaari ebakorrektselt uuringu juures.

See alapeatükk ei hõlma kõike, mis seostub info kriitiliselt hindamisega. Kahtlemata on info kriitiliselt hindamise oskusi vaja ka visuaalse info hindamisel, millest kirjutasin eelmises alapeatükis.

3.2.1 Kiireloomulise uudise hindamine esimese juhtumi näitel

Eelmises alapeatükis kirjutasin, kuidas ajakirjanikud analüüsisid juhtum ühe juures olevat fotot uudise juures, selles alapeatükis analüüsin, kuidas hindavad ajakirjanikud juhtum ühte kui kiireloomulist infot. Kui juhtumi ajakirjanikele analüüsida andsin, mainisin taustainfona, et uudis on ilmunud konkurentväljaandes.

Veebiajakirjanik V9 ja raadioajakirjanik R13 avaldaksid info viitega väljaandele, kus info on avaldatud, kuna info kiire edastamine on nende töös oluline.

R13: „/--/ kui ma olen see inimene, kes loeb iga täistund uudiseid, siis ma loeksin selle uudistes ette viitega siis sellele väljaandele, kus see uudis ilmus, et selle väljaande teatel juhtus seal küllas täna hommikul õnnetus. Lennuk kukkus alla ja seal võis viibida kuni kolmkümmend inimest.“

V9: „Näiteks kui meil oleks, ma tean, et see väljaanne on usaldusväärne, eks ole, siis me sellisel juhul refereeriksime seda viidates sellele väljaandele.“

Kuna R13 töötab raadios, kus on oluline vahendada pidevalt ja operatiivselt infot, ja V9 veebiuudiste väljaandes, mille üks põhimõte on olla ka operatiivne, on selline toimimine mõistetav. Küll aga võib info kiire edastamisega juhtuda, et ilmub valeinfo. Nii R13 kui ka V9 ei viidanud oma vastuses fotole ega analüüsinud seda, mistõttu ei tekkinud neil koheselt muljet, et tegemist võib olla vastuolusid täis infoga. Kuna nii raadio kui ka veeb edastavad päeva jooksul suures koguses infot, võib vähese infokontrolli oskuste rakendamisel juhtuda, et avaldatakse ka valeinfot. Ka televisioon peab vajadusel operatiivne olema, kuid see ei ole nii sage kui raadios või veebis, sest Eesti kanalites on teleuudised eetris vaid mõne korra päevas, mitte näiteks iga tunni aja tagant. Nii kirjeldas ka teleajakirjanik T14, et temal on „natukene aega uurida ja natukene

mõelda, et ma arvan, et veebiuudistes on see asi natuke keerulisem“. Kiire töötempo tõttu võib juhtuda, et infot ei analüüsita põhjalikult, mis võib põhjustada eksliku või valeinfo avaldamise.

Ajakirjanik V11 kirjeldas, et ta peab kõigepealt saama kinnituse õnnetuse toimumise kohta ja enne ta infot ei avaldaks, vaatamata sellele, et teine meediaväljaanne ette on jõudnud. Ajakirjanik V10 leidis, et selle uudisega enam kiire ei ole, kuna üks väljaanne on selle juba avaldanud.

V10: „/--/ selles mõttes õnneks ei pea ka otsustama seda, et kas nüüd kohe avaldada, kuna see teises portaalis nüüd ära ilmus, et siis see mäng, see nii-öelda võitlus on läbi. See surve on läind. Siin ei ole enam midagi teha. Küll aga, mida saab teha, on teha parem lugu või siis täpsem lugu ja nii edasi ja nii edasi.“

Himma-Kadakas ja Palmiste (2018) on kirjutanud, et meediamajade konkurentsi tõttu tahetakse olla esimene avaldaja hoolimata sellest, milline on info sisu. V10 tsitaadist selgus, et niisugune surve on nüüd läinud, mis tähendab, et V10 jaoks pole enam oluline, et ta peaks pärast konkurentväljaannet olema järgmine info avaldaja.

Peaaegu kõikide teiste intervjueeritute vastustest selgus samuti, et enne avaldamist kontrolliksid nad infot nii, et võtaksid ühendust Lennuametiga või Politsei- ja Piirivalveametiga. Ajakirjanik V6 oli enesekindel, et sellist uudist ei saa olla ühelgi konkurendil enne kui tema organisatsiooni Läti kolleegidel. V6 ei viidanud oma vastuses, et ta kontrolliks infot mõnelt allikalt otse, vaid tema jaoks piisaks info välismeediast kontrollimisest.

Mitmete ajakirjanike puhul paistis silma juhtumit analüüsidest allikakriitilisus, sest just allika puudumine oli paljude jaoks probleem.

V10: „/--/ allikat ei ole siin. Mistõttu kindlasti esimesena peaks hakkama uurima seda, et kas see on tõsi ja nii edasi.“

V2: „Ma ei avaldaks seda sellepärast, et mul oleks vaja teada, et mis allikal see põhineb.“

Kiireloomulise info hindamisel võib täheldada üldist kriitilisust info suhtes, seega enne avaldamist toimuks infokontroll. Kuna neid ajakirjanikke oli uuringus vähe, kes mõistsid kohe fotot vaadates, et tegemist on vastuolulise infoga, oli sellegipoolest info kontrollimine prioriteet, järelikult jõuaks infot kontrolliv ajakirjanik varem või hiljem jälile, kui tegemist oleks valeinfoga.

3.2.2 Sotsioloogilise uuringu analüüs

Sotsioloogilist uuringut hindasid peaaegu kõik ajakirjanikud kriitiliselt. Uuringufirma Eesti Sotsioloogilised Uuringud olemasolu seadsid paljud uuringus osalenud ajakirjanikud kahtluse alla. Üks põhjus seisneb selles, et varem polnud nad sellisest ettevõttest kuulnud.

V7: „/--/ ajakirjanik peab kindlasti küsima, kas ta teab sellist allikat nagu Eesti Sotsioloogilised Uuringud, kes seal taga on, kelle nimel nad on selle küsitluse teinud.“

Teine põhjus, mis on samuti seotud varasema kogemusega, seisneb selles, et juhtumit analüüsides tekkis seos Ühiskonnauuringute Instituudiga, mille uuringute probleeme on meedias varem kajastatud. Näiteks tegid 2017. aasta märtsis sotsioloogide ühendused ja ülikoolid ühisavalduse Ühiskonnauuringute Instituudist (Sotsioloogide..., 2017). Avalduses kutsuti ajakirjandust ja teisi avaliku kommunikatsiooni institutsioone mitte avaldama ebakorreksete uuringute andmeid ja nende alusel tehtud järeldusi (*Ibid.*). Ühiskonnauuringute Instituudi küsitlusuuringute sõnastuse teemal kirjutas Kadri Laube (2018) ka oma bakalaureusetöö.

Kuivõrd juhtum kolm oli võib-olla liiga sarnane Ühiskonnauuringute Instituudi kaasusega, seostasid mitmed ajakirjanikud seda nimetatud organisatsiooniga, mistõttu suhtusid need ajakirjanikud kohe uuringusse kriitilisemalt, kes selle ära tabasid.

V1: „See on see Ühiskonnauuringute Instituudi kaasus. Nagu üks ühele.“

V11: „Näiteks ühiskonna mingisugune uuringud, sellega oli vahepeal probleeme. Kindlasti vaataks uuringufirma tausta. Et üldiselt esimese hinnangu puhul see ei tundu siuke väga pädev asi.“

V11 vastusest selgub, et kuna ta teab, et varem on olnud probleeme mõne uuringufirmaga, on ta seda uuringut analüüsides ettevaatlikum.

Ajakirjanike seas tekkis küsimus, et missugune agenda on seesuguse uuringu taga, kuna leiti, et uuring on poliitiliselt kallutatud, ning seda seostati mõne parempoolse erakonna või poliitilise liikumisega.

V4: „/--/ mis on selle uuringufirma agenda ja ja mille eest nad seisavad ja kes seda rahastab ja mis on see põhjus, et nad sellist küsimust inimestelt küsivad.“

Parempoolsete erakondadega seostati uuringut seetõttu, et uuringu tulemuste kohaselt ei toeta eestlased homoabielude seadustamist. Seoses mõned aastad tagasi toimunud kooseluseaduse aruteluga, väljendas näiteks Eesti Konservatiivne Rahvaerakond (EKRE) selget vastuseisu seadusele. Ajakirjanikel tekkis aga varasemast kogemusest seos, et tegemist võib olla mõne erakonna korraldatud uuringuga.

V2: „Teiseks, selline Eesti Sotsioloogilised Uuringud, see kõlab täpselt, et see on nagu Uute Uudiste või EKRE enda tehtud portaal ja sinna on siis pandud üles selline uuring, kus on ka vastav sihtrühm, kes tõenäoliselt ei toeta.“

Kuna juhtumis oli mainitud ka väljend “traditsioonilised pereväärtused”, tekkis vastajal T16 konnotatiivne tähendus. Ta ütles, et kui siin on ka sõnapaar “traditsioonilised pereväärtused”, viitab see tema jaoks mingisuguse teise organisatsiooni agendale, mistõttu ta uuringut sellisel kujul ei avaldaks. Konnotatsiooni ära tundmine viitab siinkohal ajakirjaniku keelealastele oskustele ja teadmistele, et ta oskab tunda ära sõnakasutuse diskursust ja selle põhjal anda hinnangut, mis võib vastava sõnakasutuse taga olla.

Sotsioloogilist uuringut hindasid paljud ajakirjanikud kriitiliselt just seetõttu, et neile meenusid selle juhtumiga seoses Ühiskonnauuringute Instituudi probleemsed uuringud. Veel huvitas ajakirjanikke, mis võib olla sellise uuringufirma agenda, sest ettevõtet seostati uuringu teema ja küsimuste põhjal parempoolsete poliitiliste liikumistega.

3.2.3 Usaldamine

Usaldamisel on oluline roll info kriitiliselt hindamisel ja esialgse hinnangu andmisel. Järgnevates alapeatükkides analüüsin Veterinaar- ja Toiduameti (VTA) kui riikliku allika usaldamist teise juhtumi näitel. Seejärel analüüsin, kuidas ajakirjanikud analüüsivad usaldusväärse sotsioloogi kommentaari ebakorrektses uuringus. Teooria peatükis kirjutasin, et Wintterlini kohaselt on allika usaldusväärse hindamisel oluline seos allikaga, näiteks allika maine ja selle institutsionaalne kindlus ja allika omadused, aga ka allika kavatsused ja pakutava sisu omadused (Wintterlin, 2020: 141). Selles alapeatükis kirjutan, kuidas ajakirjanikud analüüsivad usaldusväärsest inimallikast ja institutsioonist tulevat infot.

3.2.3.1 Riikliku allika usaldamine

Enne juhtumi analüüsimist ütlesin intervjuueeritavatele taustainfona, et info ilmus Veterinaar- ja Toiduameti blogis. Mitmed uuringus osalenud järeldasid seetõttu, et tegemist on usaldusväärse allikaga, kuna see on riigiasutus. T14 mainis intervjuu esimeses pooles, et koostöö riigiasutuste pressiosakondadega on suhteliselt hea ja nende sõnumis ei ole põhjust kahelda. Seega usaldusväärsus tekib justkui info edastanud organisatsiooni nime, mitte teabe sisu pealt. See ei tähenda, et uuringus poleks olnud ajakirjanikke, kes ei kontrolliks infot, kuid mitmest intervjuust nähtub, et enne blogipostitus väljaandes avaldatakse ja siis hakatakse teemat põhjalikumalt uurima.

V9: „*See on usaldusväärne. Kui on VTA enda blogi, siis see on ju usaldusväärne. Sellisel juhul ma teeks ära, vormistaks selle pika teksti puhul ühe uudise ja siis hakkaks edasi tegelema.*“

V8: „*Aga see on tugev allikas. Muidugi võib veel üle küsida, aga võib kohe välja lasta.*“

V6: „*Kui see on nagu ametlikus blogis, ametil, siis jaa, selle ilmselt teeksin ära. Kohe. Kui see on nüüd, ütleme ametlik blogi, see ei ole mingisuguse suvalise isiku. Jaah, see on ametlik blogi ja see läheb otse.*“

Nendest tsitaatidest on näha, et V9 ja V8 puhul faktikontrolli oskust rakendatakse pärast avaldamist, mis sisuliselt tähendab, et valeinfo ilmub. V6 ei viidanud oma vastuses sellele, et infot peaks kas enne või pärast uudise avaldamist kontrollima. Tema avaldaks uudise kohe, sest allikas on usaldusväärne. Veebiajakirjanikud V6, V8 ja V9 andsid kiire hinnangu ainult organisatsiooni põhjal, mis tähendab, et allika legitimeeribki just organisatsioon, mitte konkreetse allika pädevus, vahendatud info faktipõhisus või sisu. Veebiajakirjanike analüüsides on näha pealiskaudset uudise hindamist, sest hinnang uudisele antakse vähest infot analüüsides. Pealiskaudne uudise analüüsimine aga võib viia eksitava või valeinfo avaldamiseni ja isegi kui hiljem info ümber lükatakse, võib olla teave levinud juba paljude inimesteni.

Samas oli ka vastupidiseid lähenemisi, et ilma kontrollimata ei tasuks uudist üles panna.

V7: „*Et selles uudises ei ole midagi nii kiiret, et seda oleks vaja ilma kontrollimata eetrisse paisata.*“

V10: „Ühesõnaga, lugeda selle info õigeks, aga samal ajal kohe helistaks Veterinaarametile, täpsustaks igasuguseid küsimusi.“

Üldiselt väljendub neist vastustest, et usaldus riiklike allikate suhtes on väga kõrge. Üks põhjus võib olla selles, et ajakirjanikel on varem olnud hea koostöö organisatsiooniga. Näiteks ajakirjanik R12 lausus, et Veterinaar- ja Toiduametis on „jumala mõistlikud inimesed, nad oskavad vastata umbes umbes viie minutiga sellele“. R12 öeldu viitab ajakirjaniku ootusele varasema kogemuse põhjal, et allikas reageerib kiiresti. Siinkohal on ajakirjanikul olemas teadmised allika operatiivsuse kohta, seega on tõenäoline, et ajakirjanik kontrolliks kõigepealt infot algallikast, mis siinkohal on VTA.

Veel üks aspekt usaldamise puhul on, et ajakirjanik ei usu, et VTA üldse niivõrd kahtlase info üles paneks. Ajakirjanik T16 arvas, et tegemist on hoopis identiteedivarguse juhtumiga, seega peaks VTA-d informeerima, et nende nimel saadetakse selliseid kirju.

Riikliku allika usaldamine on kõrge, mis võib tekitada olukorra, kus allikat usaldatakse justkui pimesi ja infot ei kontrollita või kontrollitakse pärast esialgse info avaldamist. See tähendab, et valeinfo võib ikka ilmuda. Nimetatud suundumust on märgata just veebiajakirjanike puhul, sest pealiskaudse info hindamise tõttu ei peeta vajalikuks infot kontrollida. Varasem hea koostöö allikaga, et näiteks vastatakse kiiresti, viitab sellele, et ajakirjanik küsib infot kõigepealt algallikalt, seega on oluline, et erinevad organisatsioonid oleksid meediaga suhtlemisel operatiivsed.

3.2.3.2 Allika usaldusväärsus juhtum kolm näitel

Sotsioloogilise uuringu tulemuste pressiteate analüüsis oli oluline tähelepanu pöörata usaldusväärse sotsioloogi Juhan Kivirähki tsitaadile. Nende ajakirjanike seisukohad, kes Juhan Kivirähki tsitaadile tähelepanu pöörasid, jaotusid kaheks: ühed väljendasid usaldusväärset uuringu suhtes, teistes Juhan Kivirähk usaldusväärset ei tekitanud.

Need ajakirjanikud, kelles Juhan Kivirähki tsitaat usaldusväärset ei tekitanud, leidsid, et Kivirähk ei kommenteeriks niivõrd viletsat uuringut. V5 ütles, et Kivirähk ei kommenteeriks mitte kunagi veebikeskkonnas läbi viidud küsitlust, isegi mitte suure raha eest. Ajakirjanikku R12 hakkas uuringut lugedes hoopis huvitama, millega tegeleb Juhan Kivirähk praegu, kui ta niivõrd ebakorrektselt uuringut on kommenteerinud.

R12: „Siis ma, siis ma natuke imestaks, et miks, miks, miks, miks on Juhan Kivirähk avaldanud uuringu, kus ta küsitles 864 inimest interneti teel ja siis kuidagi hakkas väitma, et see on relevantne uuring, et noh, tegelikult ei ole, ta teab seda ise ka väga hästi.“

Vastusest peegeldub ajakirjaniku varasemast töökogemusest arenenud pädevus allikate usaldusväärsuse hindamisel. Siinkohal ei piirdu hinnangu andmine ainult allika hea mainega, vaid ajakirjanik hindab ka info sisu, mida allikas kommenteerib, seega ei toimu pimesi allika usaldamist.

T15, kes suhtus üldiselt kriitiliselt uuringusse suhtus, leidis aga, et kui Kivirähk oleks lahkunud oma praeguselt ametikohalt ja oleks loonud iseenda uuringufirma Eesti Sotsioloogilised Uuringud, „siis võib tegemist olla üsna, üsna pädeva uuringuga“. Siinkohal tugineb ajakirjanik paljuski allika põhjal info usaldamisele, mis võib olla tingitud varasemast kogemusest selle inimallikaga. Sarnaselt analüüsis uuringut ka V9, et esialgu tuleks välja selgitada, kas Kivirähk töötab selles uuringufirmas ja „usaldusväärsuse garantii annab see Juhan Kivirähk, eks ole“, seega on ajakirjanike T15 ja V9 öeldust näha, et põhjus uuringut usaldada seisneb selles, et usaldusväärne sotsioloog kommenteerib seda. Ajakirjaniku V8 arvates annab Kivirähk küll uuringule usaldusväärsust juurde, aga sellegi poolest jäi ta kahtlevale seisukohale.

Info usaldamine sõltub väga palju allika usaldusväärsusest, olgu siis tegemist prestiižse riigiasutuse või inimesega. Allika liigne usaldamine võib aga põhjustada info vähest kontrollimist või lausa kontrollimise puudumist. Varasem kogemus võib ühelt poolt tekitada allika suhtes petliku mulje, et kõik, mida ta väidetavalt on öelnud, on õige, teisalt annab varasem kogemus pädevuse hinnata allika usaldusväärsust.

3.2.4 Kommunikatsiooniahela hindamine

Intervjuusid analüüsid selgus, et toimetusse tuleva info esialgsel hindamisel on üks oluline aspekt – kuidas info ajakirjanikeni jõuab ja kas tegemist on loogilise ja tavapärase kommunikatsiooniahelaga. Kui tegemist ei ole loogilise kommunikatsiooniahelaga, võib see tekitada kahtlusi info tõlevastavuse suhtes.

Veidi kirjutasin kommunikatsiooniahela hindamisest peatükis 3.1.2, kus ajakirjanik V4 leidis, et VTA ei kommunikeeriks niivõrd olulist uudist Twitteri vahendusel. Põhiliselt leidsid

intervjueeritavad ebaloogilist kommunikatsiooniahelat juhtumist kaks. Siinkohal tekkis intervjueeritavatel palju küsimusi ja teatav segadus.

R13: „*see, et terviseamet [tõenäoliselt siin intervjueeritav eksis ja tahtis öelda Veterinaar- ja Toiduamet – I.O.] viitab mingisugusele Soome väljaandele. Et nagu alguses ütleb, et Soome toiduameti märgukiri. Ja siis ta ütleb, et seda Soome Toiduameti märgukiri oli kuskil väljaandes, et nagu nad ise ei ole seda infot saanud. Et, et ma sellest päris täpselt nagu aru ei saa.*“

T15: „*/-/ aga blogi nagu viitab enda Twitteril, et noh, see on nagu naljakas, natukene, ma ei saa sellest täpselt aru.*“

Ebaloogilist info edastamist tõid esile esimeses juhtumis, ajakirjanikud V5 ja V8. Nende jaoks tundus olevat tavatu, et kohe on uudise juures ka foto olemas.

V8: „*Ei saa niimoodi väga kiiresti või väga noh kellelegi varjule jääda, et üks väljaanne jõuab selle ära kirjutada ja pildi juurde otsida. Ja siis välja panna, et teised midagi ei tea sellest.*“

Kommunikatsiooniahel on oluline nüanss infokorratases, millele ma uuringut alustades ei osanud tähelepanu pöörata, samuti ei ole kommunikatsiooniahela hindamise oskust ka oskuste ja pädevuste kaardistuses, kuid see liigituks uudise hindamise oskuste ja pädevuste alla. Intervjuusid analüüsid täheldasin korduvalt ebaloogilisele kommunikatsioonile viitamist.

3.3 Andmekirjaoskus

Andmekirjaoskus on Kõuts-Klemmi (2019) uuringu kohaselt tuleviku ajakirjanduses olulise tähtsusega, kuid tegelikult on see oskus ajakirjanike seas madal. Põhilised probleemid, mida intervjueeritavad uuringu korralduse kohta välja tõid, olid kallutatud uuringuküsimused, küsitluse toimumine veebikeskkonnas ja väike valim. Kõige enam märkasid uuringus osalenud ajakirjanikud, et küsimused ei ole korrektsed, kuid raadio- ja teleajakirjanikud pöörasid rohkem tähelepanu kallutatud küsimustele kui veebiajakirjanikud.

R13: „/--/ nagu see teine küsimus on, et miks ei peaks homoabielusid seadustama, et sulle ei antagi nagu võimalust kuidagi selle poolt olla. Või noh, rääkimata sellest, et on küsitletud 800 inimest ja siis öeldakse seitsekümmend protsenti eestlastest.“

Ajakirjanik R13 analüüsis uuringut mitmest aspektist: küsimused on kallutatud ja valim on väike, see viitab, et ta oskab sotsioloogilist uuringut analüüsida.

Samuti paistis paljude uuringus osalenud ajakirjanike jaoks silma uuringu väike valim, ent siinkohal oli taas selgelt näha, et raadio- ja teleajakirjanike hulgas pööratakse rohkem tähelepanu väikesele valimile. Vähem pöörati tähelepanu sellele, et küsitlus on läbi viidud ainult veebis.

Peaaegu kõik uuringus osalenud ajakirjanikud olid uuringu suhtes kriitilised, seega mõningad oskused ja pädevused on olemas, et sotsioloogilist uuringut hinnata. Ainult üks ajakirjanik (V6) ei hinnanud juhtumit kolm kriitiliselt, vaid leidis, et tegemist on igati sobiva uuringuga, sest tema hinnangul on valim piisav.

V6: „Üldiselt selles mõttes need uuringud on alati teretulnud materjal ja, ja, ja. Näed, siin on ilusti välja ka toodud, palju on küsitletud. See nagu. Tihtipeale see osa, kui mingi uuring tuleb, et see on nagu, mis see valim oli, et see jäetakse nagu ära onju ja see on nagu ilgelt tüütu, mis tähendab seda, et pean nagu helistama sinna ja et nad annaks selle valimi ka juurde, sest see nagu on ilgelt oluline näitaja, kui suur see valim oli, onju. Eks ole, mitte mingisugune lambi küsitlus kümme isikut, ikkagi normaalne valim on ka juures, onju ja see loomulikult saab tehtud, onju.“

Väljend „saab tehtud“ viitab siinkohal sellele, et ajakirjanik avaldaks uuringu, kuna minu läbiv küsimus intervjuu teises osas oli, et kas avaldaksite niisuguse teabe. See tsitaat on ajakirjaniku V6 kogu juhtumi kolm analüüs, rohkem tal midagi uuringu kohta lisada ei olnud. Ajakirjanik V6 küll teab, et valimi suurus on sotsioloogilises uuringus oluline, ent kui suur on kohane valim, et järeldusi saaks teha kogu populatsioonile, seda ajakirjanik ei teadnud. Kuivõrd ajakirjanik muule kui valimile tähelepanu ei pööranud, on see temale üks oluline – kuigi puudulik – indikaator sotsioloogilise uuringu hindamisel. Küsimuste kallutatud või uuringu läbi viimine veebis V6 jaoks oluline polnud, kuna enda vastuses sellele tähelepanu ei pööranud.

Pisidetailidele pöörasid ajakirjanikud vähem tähelepanu. Keegi intervjuueeritavatest ei pööranud tähelepanu sellele, et protsentjaotus annab esimesel joonisel kokku 104 protsenti ja uuringut tehti üsna lühikese aja jooksul, 6.–10. veebruarini (sügisel tehtud intervjuudes 6.–10. novembrini).

Samuti jätsid vastajad tähelepanuta, et küsimustes on kasutatud sõna “homoabielu”, ent kasutada oleks saanud neutraalsemat sõna, näiteks “samasooliste paaride abielu”.

3.4 Uurimisoskus/infootsingu oskus (infokontroll)

Kõige rohkem oli eksitavaid fakte juhtumites kaks ja neli. Esialgu analüüsin juhtum kahes faktidele tähelepanu pööramist ja nende kontrollimist. Seejärel analüüsin juhtum nelja näitel, kuidas ajakirjanikud pööravad tähelepanu arvamuskirjanduses olevatele faktidele.

Intervjuudest selgus, et väga sagedane info kontrollimise viis oleks uurida just Soome meediat, sest kui Eestis Veterinaar- ja Toiduamet niisugust infot jagab, peaks see kindlasti olema ka Soome meedias olemas. Soome meediast otsiksid infot ajakirjanikud V5, V8, V11, R12 ja T14.

Paljud uuringus osalenud ajakirjanikud ei väljendanud oma vastuses, et üht või teist fakti oleks vaja kontrollida. Siinkohal toon välja need faktid, millele mõned ajakirjanikud tähelepanu pöörasid. Väljaanne Suomen Uutiset tekitas selget kahtlust ajakirjanikus V1, ka ajakirjanik V3 uuriks, mis väljaanne see on.

V1: „*Minu esimene küsimus on see, mis on Suomen Uutiset, ma pole siukest, siukest asja varem nagu, sellist portaali varem kohanud. Ma läheks vaataks, kas selline portaal on üldse olemas.*“

Vastuses viitab ajakirjanik V1 info kontrollimisele. Kuigi tegelikult ei piisa selle allika puhul portaali olemasolu kontrollimisest, vaid sisu ja portaali mainet peaks ka analüüsima.

Uudises on mainitud bakter *staphylococcus aureus* – selle kohta otsiksid rohkem infot ajakirjanikud R12, V10 ja V11. Tegelikult bakteril *staphylococcus aureus* otsest seost sojaga ei ole.

V10: „*Samamoodi lisaks selle bakteri kohta oleks vaja otsida infot, kuidas see mõjub, mida ta teeb ja nii edasi.*“

Kuigi uudises oli kirjutatud, mis sümptomeid bakterist tekkiv haigus väidetavalt võib tekitada ja samuti oli veidi ka taustainfot, et 1976. aastal suri selle bakteri puhangu tõttu inimesi, ei olnud see

nende kolme ajakirjaniku jaoks piisav. Tegelikult on positiivne, et ajakirjanikud pimesi uudises olevat infot ei usalda.

Faktiline, kas 1976. aastal suri USA-s *staphylococcus aureus*'e puhangu tõttu 58 inimest, pööras tähelepanu ajakirjanik V2. Kas pressiesindaja nimega Eija Tammisalpa tegelikult olemas on, huvitas ajakirjanikku V1. Pressiesindajale pööras tähelepanu veidi teisest vaatepunktist V4, kellel tekitas küsimusi, miks niivõrd olulist asja kommenteerib pressiesindaja

V4: *„Et see pressiesindaja võib saata selle kirja, aga siin oleks vaja näiteks, olekski vaja Soome veterinaarameti juhi või väga tähtsa inimese nagu tsitaati.“*

Ajakirjanikul V4 tekkis allika usaldamise küsimus, et pressiesindaja kõneisikuna on vähem usaldusväärsem kui juhtival kohal olev ametnik. See viitab ka uudise hindamise oskusele, kuna ajakirjanik pööras tähelepanu uudises olevatele kõneisikutele ja nende usaldusväärsusele.

Mõned ajakirjanikud pöörasid tähelepanu ühele olulisele infoaugule. Nimelt ei selgu uudisest, millised on konkreetsed tooted, kust see ohtlik bakter leiti.

V14: *„kas kõigist nendest toiduainetest leiti, kas see on kuidagi kuidagi kitsendatud see asi või, või kõigest või ühesõnaga küsiks, kui hull see asi on.“*

Nimetatud infoaugule pöörasid tähelepanu ajakirjanikud V1, V2, V7, V10 ja T14. Infoaugule tähelepanu pööramises on selge veebiajakirjanike domineerimine, kuid keeruline on leida seletust, miks raadio- või teleajakirjanikud peaksid teates olevale täpsustamata infole vähem tähelepanu pöörama.

Uudises olevale infole pöörasid tähelepanu või pidasid infot vajalikuks kontrollida paljud uuringus osalenud ajakirjanikud (V1, V2, V3, V5, V7, V8, V10, V11, R12, T14.) Ajakirjanikud T16 ja T15 tunnistasid kohe uudise valeinfoks, mistõttu nemad faktidele enam tähelepanu ei pööranud. Ajakirjanike V9 ja V6 uudise analüüs oli üsna napp, kuna leidsid üsna kiiresti, et tegemist on kohe avaldamiseks sobiliku tekstiga. Ajakirjanikud R13 ja V4 analüüsisid uudist pigem üldiselt, seega konkreetsetele faktidele ja nende kontrollimisele tähelepanu ei pööranud.

3.4.1 Arvamusartikli faktidele tähelepanu pööramine

Arvamusloos faktide tundmine eeldab arvamuse kui ajakirjandusžanri tundmist, see tähendab, et ajakirjanik peaks teadma, mis on fakt, väide ja argument ning kuidas need peaksid olema arvamusloos esitatud. Selles alapeatükis analüüsin põhiliselt tähelepanu pööramist arvamusartiklis olevatele faktide (sh eksitavatele faktidele).

Ajakirjanikud, kes arvamusartiklis argumentatsiooni aluseks olevatele väidetele ja faktidele tähelepanu pöörasid, nende seas selget erinevust raadio-, tele- ning veebiajakirjanike vahel tuua ei saa, kuna märgatavat suundumust ei tekkinud.

Uuringus liigitasin ühe oskusena seaduse tundmist, mida plaanisin hinnata juhtumisi neli välja toodud saastetasumäära faktile tähelepanu pööramisega, kuid sellele faktile pööras tähelepanu ainult kaks ajakirjanikku.

V1: *„Ütleme nii, et süsinikdioksiidi saastetasumäär tonni kohta on kaks eurot. Ma peaksin seda informatsiooni täpsustama. See on selgelt, minu arvates on see natuke vähe. Ma peaksin seda kontrollima, eks ole.“*

V3: *„siis ta kirjutab, CO2-e saastetasu määr on 2 tonni... 2 eurot tonni kohta, mida me niikuinii teame.“*

V1 suhtus fakti kriitiliselt, kuna see tundus temale olevat kahtlane, seevastu V3 teadis peast öelda saastetasumäära ja ta ei pidanud seda vajalikuks kontrollida. See võib tähendada, et ajakirjanik arvab, et teab fakti, aga ei kontrolli, või teab fakti lausa niivõrd kindlalt, et temal seda pole vaja kontrollida. Liigne enesekindlus enda teadmise suhtes võib tekitada olukorra, kus faktikontroll jääb puudulikuks. Selle info põhjal on keeruline anda hinnangut seaduse tundmise oskuse kohta, kuid see näitab, et tähelepanu seadusest võetud faktile pööratakse vähe. Võime hinnata seadusele tähelepanu pööramist selles uuringus madalaks. Seaduse puhul oli allikas selgelt välja toodud, mis võib viidata, et see muudab info usaldusväärsemaks, mistõttu ei peeta vajalikuks infot kontrollida.

Neist ajakirjanikest, kes ütlesid oma vastuses, et fakte oleks vaja kontrollida, viitasid just arvude kontrollimisele.

T14: *„/--/ mida ma kindlasti teeks, ma kontrolliks kõik need numbrid siin, mida mina praeguse seisuga peast, neid numbreid ei tea, ma ei tea, kas, kas need vastavad kõik tõele /--/ Me ei saa eeldada, et kaheteistkümnenda klassi õpilane on võimeline kirjutama sellise*

artikli, mille ma otse üles panna ilma kontrollimata, et ma kindlasti kontrollisid kõik need asjad üle.“

Kiviõli Eesti Gümnaasiumi olemasolu tekitas küsimusi ainult vastajas V5, samuti tahtsid nii tema kui ka V10 kontrollida, kas autor Mirjam on reaalselt eksisteeriv isik. Sest näiteks Eesti Päevalehel on olnud halb kogemus, kus arvamuseartikli väidetav autor polnud reaalselt eksisteeriv isik (Laine, 2019).

Need ajakirjanikud, kes faktidele tähelepanu ei pööranud, piirdusid arvamuseartikli argumenteerimise ja ülesehituse hindamisega. See viitab arvamuseartikli kui žanri tundmisele, kuid ilma info kriitiliselt hindamiseta.

V10: „/--/ lihtsalt argument, et paneme mingi asja kinni, et seal töötab vähe inimesi, et no ma ei tea.“

Ajakirjanik V9 tõi välja, et tema ei avaldaks keskkooliõpilase kommentaari, kuna ta pole prominentne isik.

V9: „Kui tegemist oleks poliitikuga, siis võib mõelda. Kui sellise asja saadaks Kersti Kaljulaid, et ütleme, et Kiviõli probleemi peaks lahendama, siis selle me avaldaksime, sest Kaljulaid on president. Aga Mirjam Kiviõli gümnaasiumist ei lähe XXX (väljaande nimi peidetud – I.O.) nii-öelda kriteeriumite alusel arvesse.“

Sellest tsitaadist on näha, et ajakirjanik hindab arvamuseartiklit uudisväärtuse kriteeriumitest lähtuvalt, kuna prominentsus on üks uudisväärtuse kriteerium. Väljaanne, kus V9 töötab, lähtub selgelt uudisväärtuse kriteeriumitest, mistõttu ei ole lühike arvamuseartikkel sobiv tema väljaandes avaldamiseks.

Keegi arvamuseartiklit juhtum neljas esitatud kujul oma väljaandes ei avaldaks. Põhilise põhjusena toodi välja, et tegu ei ole piisavalt põhjaliku artikliga, sest artikkel ei olnud hästi argumenteeritud ja lahendust probleemile ei olnud artikli autor välja pakkunud. Näiteks V8 ütles, et selles arvamuseartiklis ei ole väga revolutsioonilist ideed, ja V4 tõi välja, et artiklis pole välja pakutud lahendusi.

Uudises ja arvamuseartiklis olevatele faktidele tähelepanu pööramisel on selge erinevus. Uudises olevatele faktidele pööravad ajakirjanikud rohkem tähelepanu kui arvamuseartiklis olevale infole.

3.6 Koolitus

Koolitus on üks võimalus, kus ajakirjanik saab oma oskusi ja pädevusi arendada. Seetõttu uurisin intervjuu esimese osa lõpus kõikidelt intervjuueeritavatelt, kas tööandja on saatnud või välja pakkunud ajakirjanikele infokorratuse, valeinfo või muid selleteemalisi koolitusi

Nimetatud teemalistel koolitustel on käinud kolm uuringus osalenud ajakirjanikku. Koolitusi toimetustes toimub, kuid mitmed ajakirjanikud vastasid, et ei ole käinud konkreetselt infokorratuse või valeinfo teemalisel koolitusel.

T16: *„Ma arvan, et mingeid siukseid koolitusi on olnud stiilis, kuhu sa saad soovi korral minna, aga seda, et keegi tuleks ja ütleks sulle, et nii, et niisugune koolitus on, sinna tuleb minna. Või et sinna saab minna, sellist, seda ei ole olnud kordagi.“*

V6: *„Koolitusi on nagu hommikust õhtuni kogu aeg, massiliselt on neid. Aga isegi, oletame, isegi mõnele koolitusele hea meelega läheks, aga lihtsalt seda aega nagu napib.“*

Üks ajakirjanik tõi välja, et temal on koolitustel käimisega olnud probleeme, kuna koolitused toimuvad tööajal. Tööajal toimuvatel koolitustel ei saa käia ka ajakirjanik T14, kes küll ei viidanud, et temal oleks sellega probleeme olnud, kuid töögraafik on selline, et päevastel koolitustel on keeruline käia.

Kuid oli ka vastupidiseid olukordi, kus tööandja väga soodustab koolitustel käimist, kuid ise pidevalt koolitusi ei paku, vaid koolituse leidmine toimub pigem ajakirjanike enda algatusel.

V2: *„Et kui ajakirjanikud soovivad minna, ma arvan, et tööandja on nagu üliõnnelik selle üle. Et aga kas ta ise nagu järjepidevalt seda välja pakub ja otsib neid, kuhu saata, seda ma arvan on vähem. Aga ka seda, et kui kellelgi jääb silma, keegi välja pakub midagi, siis ma arvan, et see on pigem, on see nagu soodustatud jah.“*

Koolitusi küll korraldatakse, kuid ajapuuduse tõttu ajakirjanikud sageli koolitusele ei jõua. Samas ei ole koolitus ainus koht, kus saaks õppida ja harida ennast infokorratuse teemadel. Nimelt ajakirjanik V11 lausus, et on ise otsinud ja juurde lugenud selle teema kohta. Ajakirjanik V7 sõnul peaks ajakirjanik ise tahtma kursis olla selle teemaga. Selget erinevust koolituste suhtes raadio- ning veebiajakirjanike vahel ei ole.

4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Selles peatükis vastan töö uurimisküsimustele, kirjutan uurimismeetodi ja valimi kriitikast ning peatüki lõpus arutlen töö järelduste üle.

4.1 Järeldused

Bakalaureusetöö eesmärk oli uurida Eesti ajakirjanike oskusi ja pädevusi, et tunda ära eksitavat ja valeinformatsiooni. Veel oli eesmärk võrrelda, kuidas erinevad veebi-, tele- ja raadioajakirjanike oskused ja pädevused.

Milliseid oskusi ja pädevusi ajakirjanikud kasutavad, et tunda ära eksitavat ja valeinformatsiooni?

Läbiv oskus, mis on vajalik, et ajakirjanikud tunneksid ära eksitavat ja valeinformatsiooni, on kriitiliselt mõtlemine ja uudise hindamine. Sageli on need kaks oskust omavahel põimunud. Olulise tähtsusega uudise hindamisel on esialgse hinnangu andmine infote, kuna sellest oleneb, mis infot edasi saab – kas teave avaldatakse sisuliselt muutmata kujul, kas ajakirjanik hakkab infot põhjalikumalt uurima või infot ei avaldata. Hinnang uudisele võib tulla, eriti veebiajakirjanike puhul, pealiskaudse infoanalüüsi põhjal, seega on võimalik ka valeinfo avaldamine.

Ajakirjanike oskused ja pädevused eriti uudise hindamise osas on valdavalt kujunenud varasema kogemuse põhjal. Siinkohal ei saa tuua selget seost, et need intervjuueeritavad, kes on kauem ajakirjanikuna töötanud, analüüsisid juhtumeid põhjalikumalt ja leidsid rohkem vastuolusid. Uuringus oli ka pikaajalise tööstaažiga ajakirjanikke, kes juhtumeid süvitsi ei analüüsinud ja avaldaksid ka kontrollimata infot. Tööstaažist on palju olulisem see, kuidas ajakirjanik oskab hinnata varasema kogemuse põhjal konkreetset juhtumit. Kui reporterid toimetavad pressiteateid erinevatel teemadel, siis sügavam teadmine vastava teema kohta tuleb just varem toimetatud tekstidest (Himma-Kadakas ja Palmiste, 2018: 8). Seega taustateadmised erinevate teemade kohta tulevadki ajakirjanikul varasemast kogemusest.

Andmekirjaoskus selle uuringu tulemuste kohaselt on ajakirjanike seas hea, sest paljud ajakirjanikud märkasid, et ebakorrektsed uuringu valim pole piisav, küsitlus toimus veebis ja

küsimused olid kallutatud. See järeldus võib olla mõneti petlik, kuna juhtum kolm, mille põhjal andmeoskust analüüsisin, oli liiga läbinähtav ja sarnane Ühiskonnauuringute Instituudi probleemsete uuringutega, mida kajastati mõned aastad tagasi meedias. Tulemus läheb aga vastuollu Ragne-Kõuts Klemmi (2019) tehtud uuringuga ajakirjanike andmekirjaoskusest, sest uuringust selgus, et tegelikud andmekirjaoskused on Eesti ajakirjanike seas madalad. Niisugune uuringutulemuste vastuolu võib viidata, et andmekirjaoskus on oskuste komplekt, kus mõnda oskust kasutatakse rohkem, aga mõnd oskust vähem.

Oskusi ja pädevusi saab ajakirjanik arendada näiteks koolitustel. Koolitusi küll toimetustes korraldatakse, aga ajakirjanike vastustest selgus, et ajapuuduse tõttu koolitustele sageli ei jõuta. Eksitav oleks väita, et koolitused on ainus võimalus omandada oskuseid ja pädevusi eksitava ja valeinfo ära tundmise jaoks, sest võimalus on ennast ka iseseisvalt täiendada. Just iseseisev enesetäiendamine muutubki oluliseks, kui koolitustel jääb ajapuuduse tõttu käimata.

Milliste oskuste ja pädevuste puudulikkuse tõttu võib juhtuda, et ajakirjanikud avaldavad eksitavat või valeinformatsiooni?

Allika mitte kriitiliselt hindamine ja liigne usaldamine on üks põhjus, miks ajakirjanikud võivad avaldada eksitavat ja valeinfot. Riikliku allika usaldamine oli uuringus osalenud ajakirjanikel kõrge. Uuringus oli neid ajakirjanikke, kes avaldaksid kontrollimata info, kuna see on tulnud usaldusväärsest riiklikust allikast. Usaldusväärse inimallika ehk eksperdi info hindamisel jaotusid ajakirjanike hinnangud kaheks. Need, kes teadsid varasemast kogemusest, et tegemist on usaldusväärse eksperdiga, hindasid kogu info usaldusväärseks. Teine osa ajakirjanikke teadsid, et ekspert on usaldusväärne, aga leidsid, et oleks kahtlane, kui asjatundja kommenteeriks puudulikku uuringut. Mannineni (2017) lähenemise kohaselt oleks riikliku allika usaldamine ideoloogiline usalduse diskursus, sest allikas oli paljudele ajakirjanikele vaikimisi usaldusväärne. Eksperdi puhul oleks Mannineni (2017) kohaselt tegemist pragmaatilise usalduse diskursusega, mis tähendab, et allikas on ajakirjaniku jaoks piisavalt usaldusväärne. Uuringu tulemustest oli märgata ka konsensuslikku usalduse diskursust, mis tähendab, et allika või info teeb usaldusväärseks asjaolu, et teised meediaväljaanded infot kinnitavad. Niisugust suundumust võis märgata juhtum 1 analüüsimisel.

Vähese faktikontrolli tõttu võib juhtuda, et avaldatakse eksitavat ja valeinfot. Selles töös ei keskendunud mina sellele, kuidas ajakirjanikud osakavad guugeldada või interneti andmebaase

kasutada, vaid ma uurisin, millistele faktidele ajakirjanikud tähelepanu pöörasid ja milliseid fakte nad pidasid vajalikuks kontrollida. Ka info kontrollimise esimene samm – eristada kontrollimist vajavat infot, oli uudises oleva info hindamisel üldjoontes hea. Ajakirjanikud märkasid, mis info kohta on vaja küsida täpsustavaid küsimusi ja mis info tekitas neis kahtlusi. Tuleb aga tõdeda, et uuringus oli ka ajakirjanikke, kes avaldaksid kontrollimata infot.

Arvamusteksti info hindamine oli ajakirjanike seas kehvem kui uudises faktidele tähelepanu pööramine. Kontrollimist vajavale infole pöörati vähe tähelepanu. Paljuski piirdus aramusartikli analüüs autori argumentatsiooni hindamisega, mistõttu jäi argumentatsiooni aluseks võetud faktidele tähelepanu pööramine tagaplaanile. Oluline detail on siinjuures, et uuringus osalesid ajakirjanikud, kes tegelevad põhiliselt uudistega, kuid ühtegi arvamustoimetajat valimis ei olnud. Järelikult ei saaks eeldada professionaalsel tasemel aramusartikli analüüsi. Veel saab piiranguna välja tuua, et aramusartiklite toimetamine pole üldjuhul raadio- ega teleajakirjanike töö osa.

Kas ja kuidas erinevad ajakirjanike valeinfo äratundmise oskused ja pädevused platvormiti?

Kõige selgemad erinevused veebi ja teleajakirjanike vahel on visuaalse info hindamisel. Teleajakirjanikud märkasid rohkem fotol olevaid vastuolusid tekstis oleva infoga. Veebiajakirjanike seas oli selgelt näha, et visuaalsele infole pööratakse vähem tähelepanu. Ühelt poolt võib põhjus seisneda selles, et veebiajakirjanikud ei puutu pidevalt kokku visuaalse info analüüsimisega nagu teleajakirjanikud. Teisalt, visuaalse infoga puutuvad igapäevaselt kokku ka veebiajakirjanikud, sest veebis avaldatud ajakirjandusliku sisu (v.a BNS) juures on vähemalt üks foto, vahel video või mõni muu visuaalne materjal (graafikud, kaardid jpm). Siinkohal on oluline küsimus pigem veebiajakirjanike visuaalsete pädevuste arendamises. Avgerinou (2003: 9) kohaselt on visuaalne pädevus õpitav ja õpetatav ning seda on võimalik arendada ja täiustada. Visuaalse pädevuse õpitavusele viitab ka Pettersson, et tegemist on õpitud võimekusega interpreteerida visuaalse kommunikatsiooni sümboleid (Pettersson, 1994).

Tõenäoliselt on teleajakirjanikud oma visuaalset pädevust töö käigus rohkem arendanud, kuid veebiajakirjanikel vajaks see samuti arendamist. Huvitava nüansina võib välja tuua, et ka raadioajakirjanikud olid visuaalse info hindamisel pisut veebiajakirjanikest tugevamad, kuigi nende töös visuaalse materjaliga töötamine ei ole niivõrd igapäevane kui tele- ja veebiajakirjanikel.

Pealiskaudset uudise hindamist võis täheldada rohkem veebiajakirjanikel. Hinnang uudisele anti vähese informatsiooni põhjal, mistõttu see võib viia valeinfo avaldamiseni, sest pealiskaudsel info hindamisel ei peetud vajalikuks infot kontrollida. Wintterlin (2020: 141) on kirjutanud, et ajakirjanikul pole ajapuuduse tõttu aega ulatusliku uurimise jaoks, seetõttu usaldatakse oma kõhutunnet ja varasemat kogemust reporterina. Ka minu uuringust selgus, et ajalise surve tõttu pole aega ulatusliku uurimise jaoks, mistõttu ollakse pealiskaudsed. Kõhutunde usaldamist, millele Wintterlin viitab, võis osaliselt minu uuringus täheldada, sest info kontrollimine on tunnetuslik protsess. Samuti viitab Mannineni (2017) lähenemine tunnetuslikkusele, kui võrd ajakirjanik otsustab allika usaldusvääruse vastavalt allika tüübi ja varasema kogemuse põhjal.

Paljud ajakirjanikud ei analüüsinud juhtumeid kuigi põhjalikult, mis tähendab, et isegi kui nad oleksid vastuolusid juhtumites märganud, polnud see võimalik, kuna kõik ajakirjanikud juhtumeid läbi ei lugenud, vaid silmitsesid põgusalt juhtumit ja selle põhjal analüüsisid. Näiteks ajakirjanik V5 ütles viimast arvamusteksti analüüsisides otse: „Ma ei viitsi seda siin praegu päris läbi lugeda.“ Samas ei saa välistada, et tegemist on levinud tööpraktikaga, kus infole antakse hinnang esimesi lauseid lugedes ja põhjalikult ei süveneta, kuna informatsiooni on palju ja aega vähe.

4.2 Meetodi ja valimi kriitika

Bakalaureusetöö meetodi ja valimi kriitikana võib välja tuua, et veebi, raadio- ja teleajakirjanikke ei olnud uuringus võrdsel hulgal. Intervjueerisime 11 veebiajakirjanikku, kolme teleajakirjanikku ja kahte raadioajakirjanikku. Siinkohal saab põhjusena välja tuua riigis välja kuulutatud eriolukorra, mille tõttu oli intervjuude organiseerimine ajakirjanike tiheda töögraafiku tõttu keerulisem.

Juhtumeid analüüsisides võisid olla ajakirjanikud hoiakuga, et uudises on valeinfot, seega võisid nad olla juhtumeid analüüsisides tavapärasest tähelepanelikumad ja kriitilisemad.

V3: „*Kuigi muidugi praegu ma olen selles olukorras, kus ma jälgin palju terasemalt neid asju, sest ma tean, et siin on ootamas mind asjad, mis on valed. Aga ma võin vanduda, et me teeme seda iga päev niikuinii.*“

R13: „*Et ma üritan praegu aru saada, miks selle ülesande püstitusest see pilt siin oluline on. Et äkki see pole õige. Äkki pole see õige Twitteri konto vä?*“

Nendest tsitaatidest järeldub, et ajakirjanikud on uuringu ajal teistsuguse hoiakuga, kui tavalises töörutiinis ja otsivad juhtumitest vigu eesmärgistatumalt. Igast uudisest vigade otsimine pole tõenäoliselt tavalise töörutiini osa, ehkki kriitiline võiks ajakirjanik olla igasuguse info suhtes.

Kuigi ma otseselt ei öelnud respondentidele, et nendes juhtumites on sees valeinfot, võisid nad seda üsna lihtsasti eeldada, sest intervjuu esimeses pooles rääkis nendega eksitavast ja valeinfost. Kui intervjuu esimene osa läbi sai ja juhtumeid palusin hakata analüüsima, ütles ajakirjanik V5, et ma tahan teda haneks tõmmata ja V2 ütles, et oleks nagu eksamil.

Intervjuude pikkus oli üsna varieeruv – kõige lühem intervjuu kestis 15 minutit ja kõige pikem 47 minutit. Nii mina kui ka Brita Kikas intervjuueerisime kõiki sama intervjuukava kohaselt. Intervjuu pikkuste erinevus võib tulla sellest, et osad ajakirjanikud olid juhtumite analüüsimisel põhjalikumad ja teised pealiskaudsemad. Kindlasti mõjutas intervjuude pikkust ajakirjaniku kõnetempo ja töö tõttu tekkinud ajaline surve. Kõige lühema intervjuu puhul saab välja tuua, et juhtumite analüüs oli võrreldes teiste intervjuueeritavatega väga kiire ja pealiskaudne.

Olulise piiranguna saab välja tuua ka juhtum kolme liigse sarnasuse Ühiskonnauuringute Instituudi probleemsete uuringutega. Juhtum võis olla paljudele ajakirjanikele liiga läbinähtav. Kuna Ühiskonnauuringute Instituudi uuringutega seotud probleemid leidsid ka meedias kajastust, tajusid võib-olla ajakirjanikud ära, kuidas akadeemilises uuringus oleks õige toimida, ehkki praktikas näeme, et Ühiskonnauuringute Instituudi uuringuid kajastatakse endiselt.

Juhtum nelja puhul võib välja tuua, et see ei olnud raadio- ja teleajakirjanikele sobiv, sest nad ei tegele arvamustekstide toimetamisega. Kui neljanda juhtumi analüüsimiseks andsime, mainisime taustainfona, et toimetusse tuleb selline info ja teil palutakse sellega tegeleda. Raadioajakirjanik R12 ütles juhtum nelja analüüsimise alguses nii:

Intervjuueerija: *„Et toimetuse juht saadab teile toimetamiseks sellise noore keskkonnaaktivisti kommentaari. Mida teeksite?“*

R12: *„Küsiks, miks ta saatis selle mulle, see ei ole minu töö. Päris tõsiselt, midagi teeks sellega. Aga okei, mängime ennast siis mingisse teise rolli, et ma olen siis näiteks veebitoimetaja ja veel enam, et arvamustoimetaja ja saadetakse siis selline asi, selline asi mulle toimetamiseks.“*

Eriti raadio- ja teleajakirjanike puhul oleks võinud ülesande püstitus olla teine. Ka mõned veebiajakirjanikud leidsid, et tegemist on pigem arvamustoimetaja tööga või siis saadaksid selle info arvamustoimetajale.

Meetod on sobiv vastava fenomeni uurimiseks bakalaureuse õppeastme tudengile, kellele on see töö esimene tõsisem teadustöö kogemus. Võimalik oleks uurida sama teemat eksperimendi meetodil, kuid eksperiment oleks tähendanud minule kui algajale uurijale keerulist meetodi väljatöötamise protsessi, suuremat ajakulu meetodi katsetamisel ja uuringu korraldamisel. Eksperiment oleks olnud suurema ajakuluga ka uuringus osalejatele, kellel üldjuhul on kiire, mida oli märgata, kui intervjuusid läbi viisin. Ühtlasi oleks eksperimenti olnud põhimõtteliselt võimatu teha distantsilt eriolukorra tingimustes. Antud juhul on sobiv meetod uurida ajakirjanike oskusi ja pädevusi tunda ära eksitavat ja valeinformatsiooni just semistruktureeritud intervjuudega *think-aloud* meetodil.

4.3 Diskussioon

Uue koroonaviiruse ehk SARS-CoV-2 puhangu tõttu tekkinud pandeemia on kahtlemata pannud ajakirjanikud proovile, sest vastuolulist infot on levinud palju. Iseenesest on ajakirjanike oskused ja pädevused tundmaks ära eksitavat ja valeinfot alati olulised, kuid inforohkes kriisisituatsioonis tuleb nende olulisus rohkem esile. Eksitava ja valeinfo levimisel ajakirjanduses ohtliku viirusepuhangu ajal võivad olla väga tõsised tagajärjed. Seega on lausa eluliselt oluline ajakirjanduse funktsioon edastada kontrollitud informatsiooni, kuid just kiirete otsuste tegemise ajal võib oskuste ja pädevuste puudulikkuse tõttu levida mitte tõe vastav info. Käesoleva töö tulemusi ei saa aga otseselt panna koroonaviiruse konteksti, sest teema uurimist alustasin sügisel ja mitmed intervjuud tegin siis, kui Eestis eriolukorda veel polnud.

Puudulike oskuste ja pädevuste tõttu võib tekkida olukord, kus ajakirjanikud võivad avaldada eksitavat või valeinfot. Ühelt poolt on see mõjutatud oskustest, teisalt on see tingitud asjaolust, et info hindamisel ollakse pealiskaudsed. Pealiskaudsust oli märgata palju just veebiajakirjanike puhul. Veebiajakirjanduses konstrueeritud ajasurve võib tekitada olukorra, kus uudise esialgse hindamise kehva oskuse tõttu avaldab ajakirjanik eksitavat või valeinfot. Wintterlini kohaselt võib auditooriumi eksitamine põhjustada usalduse kaotust nii ajakirjaniku, väljaande või lausa ajakirjanduse suhtes (Wintterlin, 2020: 139). Seega on oluline küsida, mida lugeja soovib: kas

lohakalt ja kiiresti tehtud valeinfo uudist, mis jõudis ühe väljaande veebi konkurentväljaandest pisut varem või hoopis kontrollitud info uudist, mis jõuab lugejani veidi hiljem. Üht ja õiget vastust sellele küsimusele ei ole, sest ühelt poolt on oluline info kontrollimine, teisalt ei tahaks ükski meediamaja pidevalt konkurendi sabas sörkida. Olgu konkurents milline tahes, valeinfo avaldamine on igal juhul halb variant. Siinkohal ehk peitubki võti ajakirjanike heades oskustes ja pädevustes, mis annavad eelise tihedas konkurentsisis.

Uuringu tulemustest selgus, et ajakirjanikel on mitmed oskused ja pädevused puudulikud, mistõttu avaldatakse eksitavat või valeinfot. Puudulike oskuste ja pädevuste tõttu aga kannatab pakutava sisu kvaliteet. Heal ajakirjanikul võiks olla hea oskuste ja pädevuste pagas, siinkohal pole vahet, kas tegemist on eksitava või valeinfo ära tundmise või muude ajakirjaniku tööks vajalike oskuste ja pädevustega. Ajakirjaniku heal tasemel oskused ja pädevused on eelduseks pakutava sisu paremale kvaliteedile.

Uuringu tulemuste põhjal saab väita, et visuaalse pädevuse arendamine ajakirjanike seas on oluline, sest uuringus osalenud ajakirjanikest ei pööranud mitmed fotole tähelepanu. Fotot võetakse justkui midagi iseenesestmõistetavat uudise juures, samas on sellel ka oma funktsioon ning visuaalse info analüüsimine on lisaks teleajakirjanikele ka veebiajakirjanike seas oluline. Teleajakirjanike seas on parem visuaalne pädevus mõistetav, sest nad puutuvad visuaalse informatsiooniga oma töös rohkem kokku, kuid ka veebiajakirjanikel peaks see olema parem. Kui veebiajakirjanike visuaalset pädevust oleks võimalik arendada kasvõi nii palju, et nad hakkaksid fotole ja selle detailidele pisut rohkem tähelepanu pöörama, oleks see suur samm edasi.

Visuaalse pädevuse pidev arendamine on olulise tähtsusega inforohkes maailmas. Eriti oleks vaja tähelepanu pöörata kõikvõimalikele uutele fotomanipulatsiooni võtetele, sest siinkohal areneks ka ajakirjanike teadmiste välisel alal oleva info hindamise oskus. Visuaalne pädevus on Avgerinou (2003) kohaselt õpitav ja õpetatav, see tähendab, et tegemist ei ole pädevusega, mis osadel inimestel on arendatav ja teistel pole.

Ajakirjanike oskuseid kui ka pädevusi on küll varem Eestis uuritud, kuid täpsemini pole käsitletud, millised on ajakirjanike oskused ja pädevused, et takistada eksitava ja valeinfo levikut. Sellest tööst ei saa teha küll põhjanevaid järeldusi, aga see uuring annab eelkõige üldise vaate ajakirjanike oskustest ja pädevustest eksitava ja väärinfo äratundmisel. Arvestades bakalaureusetöö mahtu, siis väga süvitsi ma selles uuringus ei saagi minna, vaid uurisingi põgusalt mitmeid oskuseid ja pädevusi, mis on olulised eksitava ja valeinfo ära tundmiseks. Kindlasti vajaks

edaspidi põhjalikumat uurimist ajakirjanike visuaalne pädevus just infokorratuse aspektist. Siinses uuringus käsitlesin seda põgusalt ja piirdusin vaid fotode analüüsiga, kuid edaspidi tasuks uurida, kuidas ajakirjanikud tunnevad ära valeinfot audiovisuaalsest materjalist. Veel vajaks põhjalikumat uurimist arvamuskirjanduses oleva eksitava info ära tundmise oskused, siinkohal võiks intervjuuerida näiteks arvamustoimetajaid, kellel on see igapäevatöö osa. Käesolevast uuringust selguvad küll mitmed suundumused, ent siit oleks vajalik minna edasi põhjalikumaks kindlate oskuste ja/või pädevuste uurimisega.

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöö eesmärk oli uurida Eesti ajakirjanike oskusi ja pädevusi, mida kasutades on võimalik tunda ära eksitavat ja valeinformatsiooni. Kuna oskused ja pädevused võivad olla platvormiti erisugused, oli eesmärk võrrelda, kuidas erinevad veebi-, tele ja raadioajakirjanike oskused ja pädevused.

Eesmärgi saavutamiseks tegin ajakirjanikega semistruktureeritud intervjuud, mille esimeses osas uurisin üldiselt, kuidas ajakirjanik on kokku puutunud eksitava ja valeinfoga. Intervjuu teises osas palusin ajakirjanikel analüüsida nelja juhtumit *think-aloud* meetodil. Juhtumite koostamiseks kaardistasin varasemate uuringute põhjal ajakirjanike oskused ja pädevused, mis on vajalikud info kontrollimiseks. Uuringus võrdlesin veebiajakirjanike oskusi ja pädevusi raadio- ja teleajakirjanikega oskuste ja pädevustega.

Uuringust selgus, et ajakirjanikud annavad hinnangu uudisele pealiskaudse info analüüsi põhjal, seetõttu on võimalik ka valeinfo avaldamine. Visuaalse info hindamine on teleajakirjanikel parem kui veebiajakirjanikel, ent ka veebiajakirjanikud puutuvad visuaalse infoga kokku, mistõttu vajaks visuaalne pädevus ka neil arendamist.

Ajakirjanike oskused ja pädevused eriti uudise hindamisel on valdavalt kujunenud varasema kogemuse põhjal. Varasem kogemus pole aga otseselt seotud tööstaažiga, vaid sellega, kuidas ajakirjanik oskab hinnata varasema kogemuse põhjal konkreetset juhtumit. Uudises ja arvamustekstis olevate faktide hindamise ja kontrollimise vahel on suur erinevus. Uudises pööratakse faktidele ja nende tõesusele rohkem tähelepanu kui arvamustekstis.

Andmekirjaoskus on selle uuringu kohaselt ajakirjanikel küll hea, ent siinkohal on vastuolu Kõuts-Klemmi (2019) uuringuga, kust selgus, et tegelikult on andmekirjaoskused Eesti ajakirjanike seas madalad. Allikate mitte kriitiliselt hindamine ja liigne usaldamine võib samuti põhjustada eksitava ja valeinformatsiooni levikut. Riikliku allika usaldamine on ajakirjanikel kõrge, samuti usaldati ekspertallikaid üsna palju. Siinkohal jaotuvad ajakirjanike arvamused kaheks, ühed annavad uudisele positiivse hinnangu seetõttu, et seda on kommenteerinud ekspert – eksperti usaldatakse justkui pimesi. Teisalt on neid, kes suhtuvad infosse skeptiliselt, isegi kui usaldusväärne ekspert teemat kommenteerinud on.

Edasisi uuringuvõimalusi sarnasel teemal on palju, sest käesolev uuring on pigem üldisem käsitus ajakirjanike oskustest ja pädevustest tundmaks ära infokorratust. Edaspidi võiks uurida, kuidas ajakirjanikud tunnevad ära eksitavat ja valeinfot visuaalsest materjalist ja arvamusartiklitest. Uuringus käsitletu vajaks põhjalikumat uurimist, sest ajakirjanike oskused ja pädevused on olulise tähtsusega takistamaks eksitava ja valeinfo levikut.

SUMMARY

Estonian journalists' skills and competences in recognizing mis- and disinformation

The aim of this bachelor thesis was to examine Estonian journalists' skills and competences in recognizing mis- and disinformation. As skills and competences may differ by platform I chose online, radio and television to determine different skills and competences.

Completing semi-structured interviews and using the think-aloud method I focused the first part of my interviews on how journalists have been facing mis- and disinformation. In the second part of the interviews journalists analyzed four different cases. I compared online journalists' skills and competences with radio and television journalists' skills and competences. All interviews with online journalists were conducted by myself. Interviews with radio and television journalists were conducted by Brita Kikas.

The results of the research suggests that the accumulated skills and competences were related to experience. However, experience does not relate to seniority because experience in this instance refers to a case-by-case basis and how they relate to it. I found that fact assessments in the news story and opinion piece were different. In the news text journalists look more for facts and truthfulness than in the opinion text. Television journalists are better equipped at visual assessment of information than online journalists. Since online journalists are also in contact with visual information it would be advised by me to further educate them in visual literacy. The lack of a critical eye and cursory fact checking can potentially lead to the spread of mis- and disinformation.

The results of my thesis shows that data literacy is good among journalists but there is a contradiction with the research made by Ragne Kõuts-Kelmm. Kõuts-Klemm finds that even though data literacy is acknowledged by journalists as necessary to better journalism, their collective skill set is still lacking (Kõuts-Klemm, 2019).

Non-critical assessment and over reliance on sources can also lead to the spread of mis- and disinformation. Journalists have a high-level of trust for the authorities and expert sources. The opinions of journalists are divided into two, some give a positive assessment of the news because it has been commented on by an expert. On the other hand, there are those who are skeptical about information, even if a reliable expert has commented on the topic.

There are many further research opportunities on this topic and what relates to it. This study is a more general approach of journalists' skills and competences in recognizing information disorder. It could be further examined how journalists recognize mis- and disinformation from visual information and opinion pieces. In the light of this study the issue needs further research as journalists' skills and competences are essential to prevent the spread of mis- and disinformation.

KASUTATUD KIRJANDUS

Allcott, H., ja Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of economic perspectives*, 31(2), 211–36.

Avgerinou, M. D. (2003). A Mad-Tea Party No More: Revisiting The Visual Literacy Definition Problem. Kasutatud 24.04.2020

https://www.researchgate.net/publication/313470038_A_MadTea_Party_No_More_Revisiting_The_Visual_Literacy_Definition_Problem

Balod, H. S. S., ja Hameleers, M. (2019). Fighting for truth? The role perceptions of Filipino journalists in an era of mis- and disinformation. *Journalism*, 1464884919865109.

Bennett, W. L., ja Livingston, S. (2018). The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions. *European journal of communication*, 33(2), 122–139.

Birdsell, D. S., & Groarke, L. (2007). Outlines of a theory of visual argument. *Argumentation and advocacy*, 43(3–4), 103–113.

Butcher, P. (2019). Disinformation and democracy: The home front in the information war. EPC Discussion Paper, 30. January 2019.

Campan, A., Cuzzocrea, A., Truta, T. M. (2017). Fighting Fake News Spread in Online Social Networks: Actual Trends and Future Research Directions. *IEEE International Conference on Big Data (BIGDATA)*.

Carpenter, S. (2009). „An Application of the Theory of Expertise: Teaching Broad and Skill Knowledge Areas to Prepare Journalists for Change.” *Journalism & Mass Communication Educator* 64 (3): 287–304.

Charters, E. (2003). The use of think-aloud methods in qualitative research an introduction to think-aloud methods. *Brock Education: A Journal of Educational Research and Practice*, 12(2).

De Cock Buning, Madeleine, *et al.* (2018). A multi-dimensional approach to disinformation Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation. European Commission raport.

Denith, M. R. X. (2017). What makse „fake news“ „fake“ news. *Publitseerimata allikas*.

Dubois, E., ja Blank G. (2018) The echo chamber is overstated: the moderating effect of political interest and diverse media. *Information, Communication & Society*, 21:5, 729–745

Eek, E. (2014). Ülikoolis omandatavate veebiajakirjandustöökä vajaminevate pädevuste vastavus tööandjate ootustega. Magistritöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.

Eesti ajakirjanduseetika koodeks (1998). Kasutatud 11.03.2020, <http://www.eall.ee/eetikakoodeks.html>

Gelfert, A. (2017) Fake News: A Definition. *Informal Logic*, Vol. 38, No.1. Lk 84–117.

Görke, A., ja Scholl, A. (2006). Niklas Luhmann's theory of social systems and journalism research. *Journalism studies*, 7(4), 644–655.

Hatano, G., ja Inagaki, K. (1984). Two courses of expertise. 乳幼児発達臨床センター一年報 = *RESEARCH AND CLINICAL CENTER FOR CHILD DEVELOPMENT Annual Report*, 6, 27–36.

Himma-Kadakas, M. (2017). Alternative facts and fake news entering journalistic content production cycle. *Cosmopolitan Civil Societies: An Interdisciplinary Journal*, 9(2), 25-40.

Himma-Kadakas, M. (2018). Skill performance of Estonian online journalists: assessment model for newsrooms and research. Doktoritöö. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Himma-Kadakas, M., ja Palmiste, G. (2018). Expectations and the actual performance of skills in online journalism. *Journal of Baltic Studies*, 1–22.

Julkisen sanan neuvosto veebileht. (2016) Kasutatud 26.10.2019 <http://www.jsn.fi/sisalto/6098-yle-16/?search=suomen+uutiset>

Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Kasutatud 19.12.2019, <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>

Keskkonnatasude seadus. (01.01.2011). *Riigi Teataja I* Kasutatud 27.10.2019 <https://www.riigiteataja.ee/akt/117122010040>

Kiviõli keematööstuse kodulehekülg. (i.a) Kasutatud 27.10.2019 <https://www.keemiatööstus.ee/ettevottest/>

Klaassen, M. (2018). Vale- ja võltsuudiste avaldamine peavoolumeedias: Eesti meediaväljaannete peatoimetajate selgitused tekkepõhjustele. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.

Klein, D., ja Wueller, J. (2017). Fake news: A legal perspective. *Journal of Internet Law* (Apr. 2017).

Kovach, B., ja Rosenstiel, T. (2007). The elements of journalism. Kasutatud 21.12.2019, <https://www.americanpressinstitute.org/journalism-essentials/what-is-journalism/elements-journalism/>

Kõuts-Klemm, R. (2017). Data literacy among journalists: A skills-assessment based approach. *Central European Journal of Communication*, 12 (3).

Laherand, M.-L. (2008). Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: Sulesepp.

Laine, M. (2019). Trollid manipuleerisid ka päevalehe arvamusrubriigis. Postimees, 16. jaanuar. Kasutatud 27.04.2020, <https://leht.postimees.ee/6500092/trollid-manipuleerisid-ka-paevalehe-arvamusrubriigis>

Lazer, D. M., Baum, M. A., Benkler, Y., Berinsky, A. J., Greenhill, K. M., Menczer, F., ... & Schudson, M. (2018). The science of fake news. *Science*, 359(6380), 1094–1096.

Laube, K. (2018). MTÜ Ühiskonnauuringute Instituudi küsitlusuuringute sõnastus ja nende uuringutulemuste kajastus Eesti uudisajakirjanduse veebiväljaannetes. Bakalaureusetöö, ühiskonnateaduste instituut. Tartu.

Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., Strömpl, J. (2014). Intervjuu. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Kasutatud 13.10.2019, <http://samm.ut.ee/intervjuu>

Lüganuse valla kodulehekülg. (i.a) Kasutatud 27.10.2019 <http://www.lyganuse.ee/>

Lyons, C., Banta, M., Mack J. L. (2019). 3 dead, 3 critically injured in plane crash near airport in Michigan, sheriff says. *USA Today*, 3. oktoober. Kasutatud 26.10.2019 <https://eu.usatoday.com/story/news/nation/2019/10/03/3-dead-3-injured-plane-crash-west-michigan-airport-sheriff/3855922002/>

Manninen, V. J. (2017). Sourcing practices in online journalism: an ethnographic study of the formation of trust in and the use of journalistic sources. *Journal of Media Practice*, 18(2–3), 212–228.

McQuaill, D. (2003). *Massikommunikatsiooni teooria*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Merriam-Webster. (2019). The Real Story of 'Fake News': The term seems to have emerged around the end of the 19th century. Merriam-Webster sõnastiku koduleht. Kasutatud 28.10.2019, <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/the-real-story-of-fake-news>

Nyhan, B., & Reifler, J. A. (2012). *Misinformation and fact-checking: Research findings from social science*. New America Foundation.

Palmiste, G. (2017). Eesti veebiajakirjanike ootused ajakirjanike teadmistele, oskustele ja pädevustele ning nende tegelik rakendamisvõimalus. Magistritöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.

Park, A., & Youm, K. H. (2019). Fake News from a Legal Perspective: The United States and South Korea Compared. *Sw. J. Int'l L.*, 25, 100.

Pettersson, R. (1994). Visual literacy. *The International Encyclopedia of Education*. Second edition. Oxford: Pergamon Press. Kasutatud 10.05.2020 https://www.researchgate.net/publication/281855211_Visual_Literacy

Potter, W. J. (2004). *Theory of media literacy: A cognitive approach*. Sage Publications.

Reuters Handbook of Journalism. (2008). *A brief guide to standards, photoshop and captions*. Kasutatud 06.11.2019 http://handbook.reuters.com/index.php?title=A_Brief_Guide_to_Standards,_Photoshop_and_Captions

Richardson, N. (2017). Fake news and journalism education. *Asia Pacific Media Educator*, 27(1), 1–9.

Ritchie, J., & Spencer, L. (2002). Qualitative data analysis for applied policy research. In *Analyzing qualitative data*. Routledge.

Ruokavirasto veebileht. (i.a). Kasutatud 26.10.2019 <https://www.ruokavirasto.fi/en/about-us/contact/press-servive/>

Rutiku, S. (2014). *Ülekantavate pädevuste arendamine kõrghariduses: juhendmaterjal*. Sihtasutus Archimedes.

Shahbaz, A; Funk, A (2019). Freedom on the net 2019. The Crisis of Social Media. Freedom House'i raport. Kasutatud 16.11.2019

https://www.freedomthenet.org/sites/default/files/201911/11042019_Report_FH_FOTN_2019_final_Public_Download.pdf

Shapiro, I., Brin, C., Bédard-Brûlé, I., & Mychajlowycz, K. (2013). Verification as a strategic ritual: How journalists retrospectively describe processes for ensuring accuracy. *Journalism Practice*, 7(6), 657–673.

Sotsioloogide ühisavaldus ajendatult MTÜ Ühiskonnauuringute Instituudist. (2017). ERR uudisteportaal 30. märts. Kasutatud 24.04.2020, <https://www.err.ee/587088/sotsioloogide-uhisavaldus-ajendatult-mtu-uhiskonnauuringute-instituudist>

Tandoc Jr, E. C., Lim, Z. W., & Ling, R. (2017). Defining „fake news“ A typology of scholarly definitions. *Digital journalism*, 6(2), 137–153.

Van Someren, M. W., Barnard, Y. F., & Sandberg, J. A. C. (1994). *The think-aloud method: a practical approach to modelling cognitive*. London: Academic Press.

Wardle, C. (2018). The Need for Smarter Definitions and Practical, Timely Empirical Research on Information Disorder. *Digital Journalism*, 6(8), 951–963.

Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. *Council of Europe Report*, 27.

Winterlin, F. (2020). Trust in distant sources: An analytical model capturing antecedents of risk and trustworthiness as perceived by journalists. *Journalism*, 21(1), 130–145.

Õunapuu, L (2014). Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu Ülikool.

Örnebring, H., & Mellado, C. (2016). Valued skills among journalists: An exploratory comparison of six European nations. *Journalism*, 19(4), 1–19.

LISAD

Lisa 1. Intervjuu esimese osa kava

I osa Loo/ühiku valmimise protsess

- Kaua te olete ajakirjanikuna töötanud?
- Kirjeldage, kuidas valmib lugu, kui toimetusse tuleb mingi uudisväärtuslik ja kiireloomuline info?
- Kuidas võib mõjutada ajaline surve seda, et te väljastate eksitava või vale infoga uudise?

II osa Kuidas Eesti ajakirjanikud oma töös infokorratusega kokku puutuvad?

- Kirjeldage mõnda juhtumit, kus olete kokku puutunud selgelt eksitava või valeinfoga.
- Kui sageli juhtub, et teie väljaandes ilmub eksitav või valeinfo/valeuudis ja sellest tekib probleem?
- Nimetage erinevaid viise ja vorme, kuidas eksitav või valeinfo ajakirjanikeni jõuab.
- Mille tõttu võib juhtuda, et ilmub valeinfo?
- Kui sageli loeb/kuulab/vaatab keegi teie tehtud lugusid? Kes seda teeb ja mida ta teeb?
- Mis teemalistes uudistes (rubriikides) on teie arvates sageli eksitavat ja valeinformatsiooni? (erinevates väljaannetes, miks?)

III osa Info intervjuueeritava kohta

- Kas tööandja on saatnud või välja pakkunud võimaluse ajakirjanikele minna infokorratuse valeinformatsiooni/*fake news*'i teemalisele koolitusele?

Lisa 2. Juhtumid

Juhtum 1

Läti piiril toimus lennuõnnetus **uudis on täiendamisel**

Alla kukkunud reisilennuk Veclaicene külas.

Lätis, Eesti piiri lähedal Veclaicene külas kukkus täna hommikul kella poole üheksa ajal alla reisilennuk. Esialgsetel andmetel võis lennukis viibida kuni 30 inimest.

Uudis on täiendamisel.

Võti

Tegemist on fotoga, mis on vales kontekstis. Foto on tegelikult tehtud USA-s Michigani osariigis. Ühtlasi pole fotol juures infot, kes on selle teinud. Tegelikult hukkus fotol näidatud lennuõnnetuses kolm inimest ja vigastada sai samuti kolm inimest (Lyons, Banta ja Mack, 2019). Järelikult nii väikesse lennukisse ei mahukski 30 reisijat.

Fotol näha olev loodus on sarnane küll Eesti loodusega, aga foto ei saa olla tehtud intervjuupäeva hommikul, sest praegusel aastaajal ei ole Eesti piirkonnas lehtpuudel lehti.

Veclaicene küla on tegelikult olemas ja see asub Eesti-Läti piiri lähistel.

Juhtum 2

Soja sisaldavatest toiduainetest leiti ohtlik bakter

Soomest Eestisse imporditud soja sisaldavatest toiduainetest leiti ohtlik bakter, selgus Soome toiduameti märgukirjast. Soome kauplused korjavad soja sisaldavaid toiduaineid müügilt.

Soome Toiduameti ehk Ruokavirasto pressiesindaja sõnul leiti mitmetest soja sisaldavatest toiduainetest ohtlik bakter *Staphylococcus aureus*, vahendas Suomen Uutiset. Bakterit sisaldavad sojaoad on pärit Brasiiliast. Soomes tegelevad mitmed toiduainetööstused soja toodete valmistamisega, põhiliselt toodetakse, sojapiima, tofut ja sojakotlette. Mitmed tooted on müügil ka Eesti kauplustes.

Tegemist on maailma sojaturul üsna haruldase juhtumiga. Viimati oli *Staphylococcus aureuse* puhang 1976. aastal, mil seda bakterit sisaldava soja söömise tõttu suri USA-s 58 inimest. Soome toiduameti pressiesindaja Eija Tammissalpa ütles, et kõikidele kaubanduskettidele on teada antud, et nad korjaksid kõik soja sisaldavad tooted müügilt. „Bakter *Staphylococcus aureus* võib olla eluohtlik eelkõige nõrga tervisega inimestele ning vanuritele ja lastele. Bakteri tõttu tekkivad haigussümptomid on tugev peavalu, kõhulahtisus ja pearinglus, ühtlasi võib nahale tekkida tugev lööve,“ lisas Tammissalpa.

Soomest imporditakse suurel hulgal Eestisse erinevad soja sisaldavaid vegan tooteid. Kõige populaarsemad on sojapiim, tofu ja sojaõli ning sojakotletid. Eesti Veterinaar- ja Toiduamet ei ole veel nõudnud soja sisaldavate toiduainete müügilt eemaldamist, kuid VTA teatas Twitteri vahendusel, et seni kuni nad olukorda uurivad, tasuks soja sisaldavate toiduainete tarbimist vältida.

The image shows a Twitter profile for 'Veterinaar- ja Toiduamet' (@toiduamet). The profile picture is the Estonian coat of arms. The bio states: 'Veterinaar- ja Toiduamet seisab tarbimisväärse toidu ja tervete loomade eest Eestis.' It was joined in April 2019, has 0 following and 1 follower. A tweet from the account is visible, dated 11/11/2019, with the text: 'Soomes leiti soja sisaldavatest toiduainetest ohtlik bakter. Seni, kuni olukorda uurime, vältige soja sisaldavate toiduainete tarbimist!' The tweet has 1 reply, 78 retweets, and 354 likes.

Kuvatõmmis VTA Twitterist.

Võti

Uudises on viidatud väljaandele Suomen Uutiset. Soome Avaliku sõna nõukogu (Julkisen sanan neuvosto) veebilehel on kirjutatud, et Suomen Uutiset on erakonna Perussuomalaiset veebileht, millel on selged poliitilised huvid (Julkisen..., 2016).

USA-s ei surnud 1976. aastal soja söömise tagajärjel 58 inimest. Tegemist on väljamõeldud faktiga, et uudis oleks veenvam.

Uudises on Eija Tammissalpa tsitaat, kes tõepoolest töötab Ruokavirastos pressiesindajana (Ruokavirasto..., i.a), kuid niisugust tsitaati ta tegelikult öelnud ei ole.

Ühtlasi on välja toodud bakter, mis võib tõepoolest inimese tervisele kahjustavalt mõjuda, ent sellel bakteril ja sojal niisugust seost ei ole, nagu uudises on kirjeldatud.

Uudises olev kuvatõmmis on tegelikult manipuleeritud visuaalne sisu, sest tegelikult ei ole VTA Twitterisse seesugust postitust teinud. Ühtlasi on vähetõenäoline, et ühe jälgijaga VTA Twitteri postitusel saab olla 354 meeldimist ja 78 *retweet*'i. Lisaks ei ole kuvatõmmisel näha säutsu kuupäeva. Twitteri postituses muutsin postituse sisu, selle meeldimiste, *retweet*'ide ja vastuste arvu. Jälgijate arvu ma ei muutnud, kuigi 27. aprilli seisuga on see muutunud. Kasutaja jälgib ühte kasutajat ja jälgijaid on kaks. Ühtlasi ei ole ma muutnud ülal olevat lauset: „Veterinaar- ja Toiduamet seisab tarbimisväärse toidu ja tervete loomade eest Eestis“.

Juhtum 3

Eestlased ei toeta homoabielude seadustamist

Uuringufirma Eesti Sotsioloogilised Uuringud veebruaris tehtud uuringust selgus, et pea 70% eestlastest ei toeta homoabielude seadustamist, sest nähakse ohtu traditsioonilistele pereväärtustele.

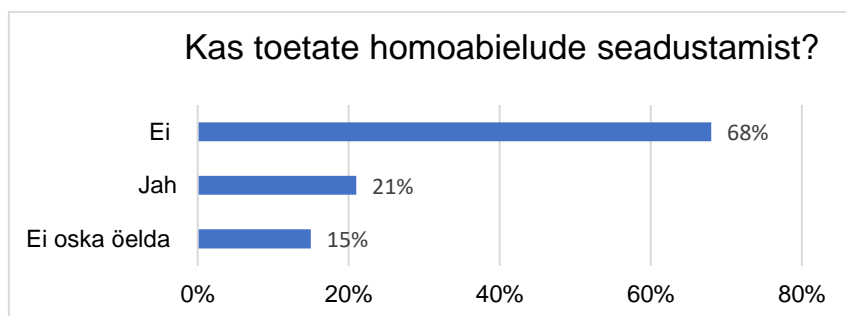
Ligi 70% küsitlusele vastajatest leidis, et ei toeta, samasooliste abielu legaliseerimist, kuid viiendiku vastajate arvates võiks Eestis olla legaalne samasooliste abielu.

Kõige rohkem nähakse homoabielude legaliseerimise korral ohtu traditsiooniliste pereväärtuste säilimisele. Viiendik vastanutest leidis, et homoseksuaalsus on haigus mida peaks ravima. 15% uuringule vastajatest arvas, et Eestis on palju olulisemaid probleeme, kui homoseksuaalide õigused.

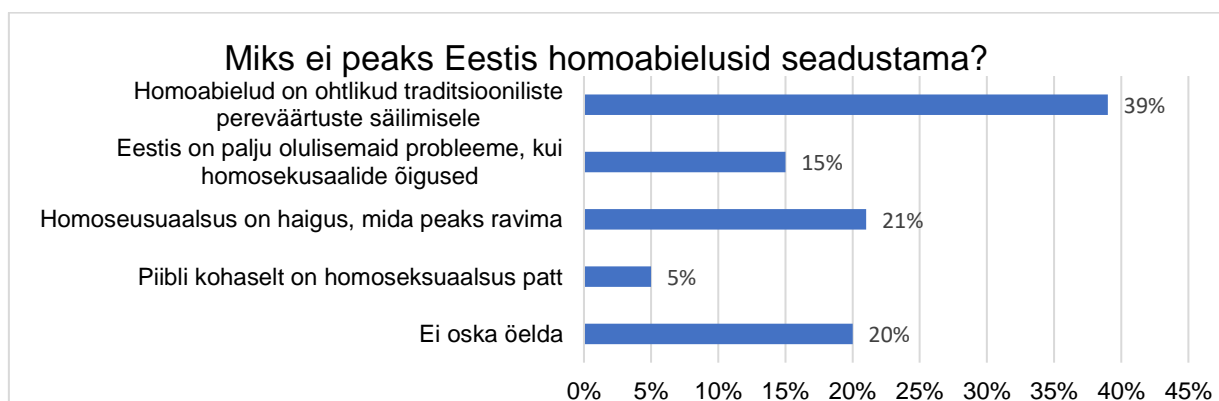
Sotsioloog Juhan Kivirähk ütles, et eestlaste seas on viimaste aastate jooksul kasvanud vastuseis homoseksuaalide õiguste suhtes. „Tõenäoliselt on suur mõju mõned aastad tagasi olnud kooseluseaduse arutelul, mis tekitas samasooliste partnerite õiguste teemal tulist debatti ühiskonnas,“ ütles Kivirähk.

Veel uuriti, kas pigem toetatakse homoabielu või kooselu sõlmimist samasooliste vahel. Uuringu tulemustest selgub, et kumbagi ei toetanud pea pooled vastajatest. Kooselu sõlmimist toetas kolmandik vastajatest ja kümnendik toetas homoabielude sõlmimise seadustamist.

Küsitluse viis läbi uuringufirma Eesti Sotsioloogilised Uuringud enda veebikeskkonnas 6.–10. veebruarini. Kokku küsitleti 864 18-aastast ja vanemat Eesti elanikku.

Allikas: Eesti Sotsioloogilised Uuringud.

Allikas: Eesti Sotsioloogilised Uuringud.

Võti

Uuringufirmat nimega Eesti Sotsioloogilised Uuringud ei eksisteeri. Küsimus “Kas toetate homoabielusid?” ei ole korrektne, sest välja on jäänud vahepealsed vastusevariandid “pigem toetan” ja “pigem ei toeta”. Kadri Laube on enda bakalaureusetöös analoogset juhtumit analüüsides kirjutanud, et see võib viia olukorrani, kus vastaja hoiab pigem ühe variandi poole, aga kuna ta pole selles sajaprotsendiliselt kindel, peab ta jääma täiesti neutraalseks ja valima variandi “ei oska öelda” või vastu tahtmist täielikult nõustuma (Laube, 2018: 30). Esimeses küsimuses ei ole protsentjaotus korrektne, sest $68+21+15=104$.

Küsimustes on kasutatud sõna “homoabielu”, ent kasutada oleks saanud neutraalsemat sõna, näiteks “samasooliste paaride abielu”. Teine küsimus pole samuti korrektne, sest selles on sees eeldus, et homoabielusid ei peaks seadustama. Ühtlasi on välja pakutud vastusevariantide hulk üsna väike, sest vastajal võib olla mõni muu põhjus, miks ta ei toeta homoabielusid, kuid muu põhjuse korral on võimalik vastata ainult “ei oska öelda”. Need inimesed, kes toetavad homoabielusid, saavad vastata ainult variandile “ei oska öelda”, sest homoabielusid pooldavaid vastusevariante ei ole.

Uuringu läbiviimine ei ole ka korrektne, sest uuring toimus lühikese perioodi jooksul, 6.–10. veebruar (sügisel tehtud intervjuudes 6.–10. november). Kuivõrd küsitlus tehti veebikeskkonnas, siis tõenäoliselt on sellest välja jäänud see inimeste hulk, kes internetti ei kasuta. Veel jääb arusaamatuks, kuidas on küsitluse valim koostatud ja kuidas jõuti vastajani. Uuringus ei osalenud piisaval hulgal inimesi, et sellest saaks teha järeldusi kogu Eesti elanikkonnale.

Kahtlusi tekitab ka sotsioloog Juhan Kivirähki tsitaat uuringufirmale Eesti Sotsioloogilised Uuringud. Isegi kui seesugune uuringufirma eksisteeriks, oleks küsitav, kas Kivirähk kommenteeriks konkurendist uuringufirma uuringutulemusi, kuivõrd Kivirähk ise töötab Turu-uuringute AS-i uuringujuhina.

Juhtum 4

Alustame süsiniku neutraalse Eesti arendamist Kiviõlist

Olen Mirjam ja õpin Kiviõli Eesti gümnaasiumi 12. klassis. Pöördusin meediasse, sest Eesti keskkonna olukord on muutunud nii minule kui ka mu sõpradele väljakannatamatuks.

Elan Kiviõlis, kus on suur Kiviõli Keemiatööstus, mis pakub tööd ainult mõnele sajale inimesele. Leian, et Kiviõli keemiatööstus on väga keskkonnakahjulik ettevõtte. Kas mõnele sajale tööd pakkuv keemiatööstus on oluline ettevõtte arvestades, et linnaelanikke, kelle tervis kannatab tööstuse toimimise all, on kokku ligi 10 000. Umbes 30 aastat tagasi oli keemiatööstus tööandja väga paljudele linna elanikele, kuid nüüd on aeg edasi läinud ja tööstus pakub tööd väiksele osale linna elanikkonnast. Kiiremas korras peaks hakkama üle minema taastuenergiale.

Probleemi peaks kindlasti käsitlema laiemalt, sest ilma riigi sekkumata on raske midagi korda saata. Lugeses seadusi, mis keskkonna saastet reguleerivad, tuleb nutt kurku, sest süsinikdioksiidi (CO₂) saastetasumäär tonni kohta on 2 eurot. Seega tasuks alustada elementaarsest – muutkem keskkonna saastet reguleerivaid seadusi, sest kumb on riigile olulisem, kas majanduslik edu või rahva tervis.

Olen eluaeg Kiviõlis elanud, hinganud sisse seda saastunud õhku, nüüd on mul mõõt täis saanud, seega on aeg muutusteks. Me vajame kohe süsinikuneutraalset Eestit!

Võti

Arvamusartiklit ei kirjutanud Mirjami nimeline isik, vaid selle koostas inimesed, kes ei ole mina. Kiviõli Eesti gümnaasiumit ei ole olemas. Artiklis on meelevaldselt tõlgendatud fakti, et keemiatööstuses töötab mõnisada inimest. Keemiatööstuse veebilehe andmeil pakutakse seal tööd 600 inimesele (Kiviõli..., i.a), mis kindlasti ei ole mõnisada.

Kiviõli linnas elab Lüganuse valla veebilehe andmetel 4969 inimest (Lüganuse..., i.a), mis ilmselgelt ei ole ligi 10 000 elanikku.

Fakt, et süsinikdioksiidi (CO₂) saastetasumäär tonni kohta on 2 eurot, on õige, sest Keskkonnatasude seaduses § 19 lg 3. Ehkki seda fakti on käsitletud artiklis üsna emotsionaalselt.

Lisa 3. Nõusolekuvorm

Uuringuprojekti nimetus:

Ajakirjanike oskuste ja pädevuste kaardistus infotöötlemisel

Minu uuringu pealkiri:

Eesti veebiajakirjanike oskused ja pädevused tunda ära eksitavat ja valeinformatsiooni

Informatsioon uuritavale:

Kuna toimetustesse tuleb väga erinevat infot, mille hulgas võib olla ka faktiliselt ebatäpset, siis on faktikontroll oma erinevates vormides järjest olulisem oskus, mis ajakirjanikel olema peaks. Selleks, et mõista nende oskuste ja pädevuste olemasolu Eesti ajakirjandusorganisatsioonides kaardistabki Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi uuring faktikontrolli oskused, mida ajakirjanikud oma töös kasutavad.

Uuringu tarvis teevad tudengid ekspertintervjuud 20 ajakirjanikuga neljas erinevas ajakirjandusorganisatsioonis. Intervjuu võtab aega ligikaudu 30–45 minutit. Intervjuud transkribeeritakse ning nende täistekste näevad minu juhendaja, uurimisrühma liikmed ja kaitsmiskomisjoni liikmed. Intervjuude salvestusi ja transkriptsioone hoitakse uurimisrühma ühises failihaldussüsteemis tagades nendele ligipääsu üksnes uurimisrühma liikmetele. Intervjuude andmeid kasutatakse vastutustundlikult ja üksnes teadustöö eesmärgil, milleks praegu on üks bakalaureusetöö ja üks magistritöö ning neil tuginev teadusartikkel rahvusvahelises eelretsenseeritud teadusajakirjas.

Teadustöodes ei viidata teile nimeliselt, ehkki Eesti meediaturu väiksust arvestades ei saa me tagada täielikku anonüümsust. Intervjuuandmetes kasutatakse teile viitamiseks respondendi koodi ning analüüsis võidakse kasutada lühikesi tekstikatkeid intervjuudest.

Bakalaureusetööd on elektrooniliselt kättesaadavad Tartu Ülikooli raamatukogu üliõpilastööde andmebaasis DSpace. Uuringus osalemine on vabatahtlik ning te võite selles osalemisest igal ajal loobuda.

Nõusolek:

Mulle,, on selgitatud uuringu eesmärki ja metoodikat. Siinse dokumendi allkirjastamisega kinnitan oma nõusoleku selles uuringus osalemiseks.

Uuringu käigus tekkivate küsimuste ja võimalike probleemide kohta saab lisainfot uuringu juhtivautorilt, Tartu Ülikooli ajakirjandusuuringute teadurilt Marju Himma-Kadakalt (marju.himma@ut.ee, 53 410 997) ja intervjuu läbiviijalt Indrek Ojametsalt (indrekojamets@gmail.com, 56 848 841)

Intervjueeritava allkiri:

Intervjueerija nimi:

Intervjueerija allkiri:

kuupäev, kuu, aasta:

Lisa 4. Koodipuu

- Visuaalne pädevus
 - Vastuolud fotol alla kukkunud lennukist
 - Twitteri postituse vastuolud
- Usaldamine
 - Riikliku allika usaldamine
 - Eksperdi (Kivirähk) usaldamine
- Seosed varasema kogemusega
- Koolitus
- Tööstaaž
- Kahtlased faktid arvamusartiklis
- Kahtlased faktid uudises
- Teadmised sotsioloogilistest uuringutest
- Ebaloogiline kommunikatsiooniahel
- Kommentaarid juhtumite või uuringu korraldusliku poole kohta
- Info kontrollimine
 - Infot internetist otsima
 - Guugeldama
 - Välismeediast uurima
 - Küsima (allikaga otse ühendust võttes)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Indrek Ojamets**,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose **Eesti ajakirjanike oskused ja pädevused tunda ära eksitavat ja valeinformatsiooni**,

mille juhendaja on **Marju Himma-Kadakas**,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Indrek Ojamets

25.05.2020